

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE TÜRKİYE
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Serap KUDUĞ

Danışman
Yrd.Doç. Lale ALKINOĞLU

2006

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/07/2006

Serap Kuduğ

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Serap Kuduğ
Anabilim Dalı : Genel İktisat
Programı : İktisat
Tez Konusu :Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
 O

Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖNSÖZ

1980'li yıllardan itibaren küreselleşmeyle birlikte doğrudan yabancı yatırımlar dünya ticaretinde ve ülke ekonomilerinde önemli rol oynamıştır. Küreselleşme sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye açısından değerlendirmesini yapmış olduğum bu yüksek lisans tezinde 1980 sonrası dönemi incelemiş bulunuyorum. Çalışmada Türkiye verileriyle doğrudan yabancı yatırımlar ve GSMH arasındaki ilişki de analiz edilmektedir.

Öncelikle hazırlamış olduğum çalışmanın başından itibaren beni birikimleriyle yönlendiren, sabrı ve anlayışıyla yardımını esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Lale Alkinoğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışma sürecimde bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Sayın Ayşe Konuşkan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak beni bugünlere getiren aileme sonsuz teşekkürler.

Serap KUDUĞ, İzmir

Haziran, 2006

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından
Değerlendirilmesi**

Serap KUDUĞ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Genel İktisat Anabilim Dalı

Bu çalışmada temel olarak, 1980'lerde dünyada başlayan küreselleşme süreciyle, doğrudan yabancı yatırımlarda yaşanan gelişmeler tarihsel ve teorik yaklaşımla analiz edilmektedir. Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi adlı bu tez üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde küreselleşme tanımı ve dünyadaki küreselleşme süreci farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların tanımı, taraflara sağladığı faydalar ve nedenleri incelenmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya yönelik kuramsal yaklaşımlar açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise Dünyada ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların tarihsel gelişimi incelenmiştir. Tarihsel süreç 1980 öncesi ve sonrası olarak iki farklı dönemde ele alınmıştır.

Son bölümde ise, literatürde daha önce yapılan ampirik çalışmalar ışığında ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi milli hasıla arasında ilişki olup olmadığı 1980 ve 2005 yılları arası Türkiye verileriyle araştırılmıştır. Uygulamadaki veri kısıtı nedeniyle 1980 yılı ve sonrası verileriyle çalışılmıştır. Kullanılan yöntemler Granger Nedensellik Testi, Engle-Granger İki Aşamalı Eş bütünleşme Testi ve Johansen Eş Bütünleşme Modelidir. Engle-Granger iki aşamalı modelleme yöntemi ve Johansen Eş Bütünleşme testi değişkenler arasında uzun dönemde bir eş bütünleşme ilişkisinin var olduğunu tespit edilmiş ve Granger Nedensellik testi ile de bu ilişkinin doğrudan yabancı yatırımlardan gayri safi milli hasılaya doğru olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1) küreselleşme, 2) Doğrudan yabancı yatırımlar, 3) Türkiye Ekonomisi, 4) Eş Bütünleşme, 5) Nedensellik Testi

ABSTRACT

Master Thesis

Foreign Direct Investment In A Globalizing World and Its Impact On Turkey

Serap KUDUĞ

Dokuz Eylul University

Institute Of Social Sciences

Department of Economics

In the first part the terms “globalisation” and “foreign direct investments” has been identified and the globalisation process in the world has been evaluated according to different approaches. The reasons and benefits of foreign direct investments have been researched. Furthermore, theoretical approaches aimed to explain foreign direct investments have been studied.

In the second part historical development of foreign direct investments in Turkey and among the world has been studied. This historical process has been divided in to two eras as, “before 1980” and “after 1980”.

In the last part, the relation between incoming foreign direct investments and gross national product has been questioned, in the light of previous empirical studies in the literature, exercising data of Turkey between 1980 and 2005. The reason of studying the data after 1980 is due to the lack of previous data. The methods of the study are Granger Causality Test, Engle-Granger Cointegration test and Johansen Cointegration Model. Engle-Granger Cointegration Test and Johansen Cointegration Model has showed that there is a correlation between variables in the long term. And Granger Causality Test has showed that there is a directional Granger Causation from Foreign Direct Investments to Gross Domestic Product.

Key Word: 1) Globalization, 2) Foreign Direct Investments , 3) Turkish Economy, 4) Cointegration, 5) Causality Tests

İÇİNDEKİLER

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE TÜRKİYE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ	xi
GİRİŞ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1. KÜRESELLEŞME OLGUSU	1
1.2. DÜNYADA KÜRESELLEŞME SÜRECİ	4
1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM	6
1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARAFLARA SAĞLADIĞI FAYDALAR VE ÖNEMİ	7
1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN NEDENLERİ	8
1.5.1. Hammadde Kaynakları	8
1.5.2. Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi	9
1.5.3. Ünvanın ve Sırların Korunması	9
1.5.4. Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi	9
1.5.5. İthalatçı Ülkenin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma	9
1.5.6. Yurtiçi Kısıtlardan Kurtulma	10
1.5.7. Üretim Esnekliği	10
1.5.8. Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme	10
1.5.9. Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı	11
1.5.10. Yabancı Teknoloji Kullanımı	11
1.5.11. Monopol Avantajından Yararlanma	12
1.6. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ	12

1.7. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	14
1.7.1. Hecksher-Ohlin Modeli ve Mundell'in Katkısı	15
1.7.2. Ürün Devreleri Teorisi	16
1.7.3. OLİ Paradigması	17
1.7.3.1. Mülkiyet Avantajı (Ownership Advantages – O)	18
1.7.3.2. Konumsal Avantaj (Location Advantages – L)	18
1.7.3.3. İçselleştirme Avantajı (Internalisation Advantages – I)	19
1.7.4. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi	20
1.7.4.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları (YEY)	20
1.7.4.2. Dikey Entegrasyon Yatırımları (DEY)	22
1.7.4.3. Bilgi Sermayesi Modeli (BSM)	24

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADAKİ TARİHİ GELİŞİMİ	26
2.1.1. 1950-1980 Dönemi	27
2.1.2. 1980 – 2005 Dönemi	28
2.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADAKİ COĞRAFİ DAĞILIMI	29
2.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI YÖNLENDİREN ULUSLARARASI KURULUŞLAR	31
2.3.1. Dünya Ticaret Örgütü (WTO)	31
2.3.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)	32
2.3.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı (UNCTAD)	32
2.3.4. Uluslar arası Finansman Kurumu (IFC)	33
2.3.5. Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)	33
2.3.6. Uluslar arası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID)	34
2.4. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHİ	34
2.4.1. 1950-1980 Dönemi	35
2.4.2. 1980-2005 Dönemi	36
2.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YOĞUNLAŞTIĞI SEKTÖRLER	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE MİLLİ GELİR ARASINDAKİ
NEDENSELLİK ANALİZİ: TÜRKİYE UYGULAMASI (1980-2005)

3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE MİLLİ GELİR ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK AMPİRİK ÇALIŞMALAR	44
3.2. MODELDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER	45
3.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)	45
3.2.2. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)	46
3.3. ÇALIŞMADA KULLANILAN METHOD	46
3.3.1. Durağanlık Analizi ve Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi	46
3.3.2. Engle – Granger İki Aşamalı Eş-Bütünleşme Testi	48
3.3.3. Johansen Maksimum Olabilirlik (ML) Vektör Otoregresif Yöntemi	52
3.3.4. Granger Nedensellik Testi	53
SONUÇ	56
KAYNAKLAR	59
EKLER	67

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller Birim Kök Testi
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
BBE	Bölgesel Ekonomik Entegrasyon
BSM	Bilgi Sermayesi Modeli
BRD	Dünya İmar ve Kalkınma Bankası
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DEY	Dikey Entegrasyon Yatırımları
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
FDI	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
G.Kore	Güney Kore
ICSID	Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi
IFC	Uluslararası Finansman Kurumu
IMF	Uluslararası Para Fonu
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
MIGA	Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
YEY	Yatay Entegrasyon Yatırımları
WB	Dünya Bankası
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo:1.1 : Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri	13
Tablo:1.2: Şirketlerin Uluslararasılaşma Stratejileri (Mülkiyet Avantajı Veri İken)	20
Şekil : 2.1.Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar 1980-2005	29
Tablo: 2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeler İtibari İle Dağılımı	30
Tablo: 2.3. Türkiye 'de İzin Verilen – Fiili Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar 1980-2005	41
Tablo: 2.4. Sektörler İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırımlar	42
Tablo: 2.5. Kuruluş Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlı Şirketler	43
Grafik: 3.1. Yıllık Logaritmik GDP ve FDI Serileri	45
Tablo: 3.2. Türkiye GDP ve FDI Birim Kök Test Sonuçları	48
Grafik: 3.3. Gerçek Seri ve Tahminlenen Seri	49
Tablo: 3.4. Uzun Dönem Denklemi	49
Tablo: 3.5. Uzun Dönem Denklemi Hata Teriminin Birim Kök Test Sonucu	50
Tablo: 3.6. Kısa Dönem Denklemi	51
Tablo: 3.7. Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonucu	52
Tablo: 3.8. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (Bir Dönem Gecikmeli)	53
Tablo: 3.9. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (İki Dönem Gecikmeli)	54
Tablo: 3.10. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (Üçüncü Dönem Gecikmeli)	54
Tablo: 3.11. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (Dördüncü Dönem Gecikmeli)	55

GİRİŞ

1980'ler sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme, finansal piyasaların derinleşmesi ve hız kazanmasını sağlamıştır. Zamanla ülkeler kalkınmalarını sağlayabilmek için doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekmek için yarışır hale gelmiştir. Türkiye'de finansal piyasaların liberalleşmesi politikalarına paralel olarak doğrudan yabancı yatırımların girişi başlamıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, ülkelerin kalkınmasını sağlayabilmeleri ve dış açıklarını kapatabilmeleri için önemli araçlardan biridir. II. Dünya Savaşı sonrasında başlayan doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmiş ülkelerde kurulu teşebbüslerin gelişmekte olan ülkelerde kendilerine bağlı bir şube açmaları veya yeni bir tesis kurmaları şeklinde gerçekleşebilir.

Bu çalışma, 1980 sonrası küreselleşme süreci ile gelişimi dikkat çekerek, dünyada ve Türkiye'de ekonominin bütününe etkileyen doğrudan yabancı yatırımları incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, küreselleşme olgusu ve dünyada küreselleşme süreci ele alınacaktır. Daha sonra doğrudan yabancı yatırımların tanımı, nedenleri, taraflara sağladığı faydalar ve açıklayıcı kuramsal yaklaşımlar irdelenmeye çalışılacaktır. Özellikle bu konudaki kuramsal yaklaşımlar ayrıntılı olarak irdelenecektir.

İkinci bölümde, doğrudan yabancı yatırımların dünyada ve Türkiye'de tarihsel süreci incelenecektir. Dünyadaki DDY'nin coğrafi dağılımı, DDY'yi yönlendiren uluslararası kuruluşlar ve yoğunlaştığı sektörlerden de bahsedilecektir.

Son bölümde ise, 1980-2005 dönemini kapsayan gayri safi milli hasıla ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki ekonometrik bir uygulamayla ayrıntılı olarak incelenecektir. Uygulamada GSMH ve DYY arasında nedensellik analizi ile test edilecektir. Bu yapılırken önce zaman serilerinde durağanlık analizine değinilerek serilerin durağanlığı sağlanacak, daha sonra değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı araştırılacaktır. Son olarak da değişkenler GSMH ve DYY arasında nedensellik analizine değinilerek nedensellik yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.1.KÜRESELLEŞME OLGUSU

Küre kökünden gelen küreselleşme, İngilizce “globalization”, Fransızca “globalisation” sözcüklerinin karşılığı olarak dilimize 1980’li yıllarda giren bir kavramdır (Karakoç, 2003; 1). Küreselleşme, günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan veya şimdilerde daha belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani varoluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri bakımından coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların gitgide bunun bilincine varmalarını sürecini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç uluslararası her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve hayatlarımızı gitgide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir (DPT, 2000a; 55).

Dünya ekonomisinin küreleşme olarak adlandırdığı mal, ticaret ve sermaye gibi konularda her türlü engelin kaldırılmasına yönelik olan değişimler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Küreleşme süreciyle birlikte uluslararası piyasalardaki tüm gelişmeler, ülkeler arası ticaretin ve sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırıcı bir etki yaratmıştır. Böylece ülkeler arasındaki ilişkiler birbirinden ayrılmaz şekilde yoğunlaşmış, ticari ve siyasi alanda bir bölgede yaşanan gelişmeler dünyanın bir başka bölgesini de etkisi altına almıştır.

Günümüzde küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar çok geniş bir literatürde verilmiştir. Genel olarak konuya ilişkin kamuoyunu “aşırı küreselleşmeciler”, “kuşkucular” ve “dönüşümcüler” olarak ayırmak mümkündür (Aslan,2005;6).

İlk grupta yer alan aşırı küreselleşmecilere göre, endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır; çünkü piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalışmaktadır. Politikalar yerel ya da ulusal ölçekte hala etkili olsalar bile, küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir (Giddens, 1999; 56)

Kuşkucular olarak adlandırılan bu gruba göre, küreselleşme beklenilmeyen bir şey değildir; sadece bu süreç aşırı küreselleşmeciler tarafından abartılarak bir efsane haline getirilmiştir. Bunun yanında küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşme, küreselleşmenin bir ara istasyonu değil, tam aksine alternatifidir. Dünya küresel bir uygarlık yerine, yeni anlayışlar çerçevesinde bölünmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme, bir bütünleşmeyi değil, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir.

Üçüncü bir yaklaşım olarak dönüşümcülere göre ise, küreselleşme günümüz dünyasını yeniden şekillendiren sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin temeli oluşturan siyasal güçtür (Aslan, 2005;7)

Companella'nın (1993) tanımına göre, küreselleşme ulus ötesi şirketler gibi yeni aktörlerin güçlenmesi, iletişim ve bilişimdeki hızlı değişim ve OECD üyesi ülkelerdeki serbestleşme girişimleridir. Üretimin mekansal olarak yaygınlaşması, finansal piyasaların entegrasyonu, benzer tüketici mallarının küresel olarak tüketimi küreselleşmenin ekonomik boyutu olarak sergilenmektedir.

IMF'in 2002 tarihli " World Economic Outlook " raporundaki tanıma göre küreselleşme, ticaret ve finansmanın entegrasyonudur. Dünya Bankası "Küreselleşme, Büyüme ve Fakirlik" adlı raporunda (2002) küreselleşme sürecini, dünyadaki ekonomilerin ve toplumların süre giden bütünleşmesi olarak tanımlamış ve nedenleri olarak taşıma maliyetlerinin düşmesi, düşük ticari engeller, düşüncelerin hızlı iletişimi, artan sermaye akışları ve artan göç baskısı olarak sıralamıştır.

Küreselleşme, finansal liberalizm ve paranın küresel olarak serbest bir şekilde dolaşımı olarak da tanımlanabilir. Finansal pazarların serbestleştirilerek ve yatırım kolaylıkları sağlanarak, doğrudan yabancı yatırımların üretimin yeniden yapılanmasında belirleyici etkisini oluşturmuştur.

Küresel üretimin yeniden yapılanmasında önemli yer alan doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin şekillenmesinde etkiye bulunur. Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı yatırımlar, o ülkenin küresel üretim ve gelirden pay almasını sağlayan bir araçtır.

Marshall'ın (1995) "Dünya Sistemi" bakış açısıyla küreselleşmeyi, kapitalizmin tarihsel gelişiminin aşamalarından biri olarak tanımlamıştır. Marshall'a göre, dünya ekonomisinin şu andaki aşaması kapitalizmin yapısal gelişmesine paralel olarak yeni bir biçim, başka bir aşama olarak varolmaya devam edecektir.

Held ve McGrew (1993) eleştirel bakış açısıyla, küresel ticaret, finans ve üretim sistemlerinin varlığı dünyadaki hanelerin, cemaatlerin ve ülkelerin refahını ve kaderini etkilediği söylenmektedir. Sosyal etkinlikler ve ilişkiler durmadığı sürece coğrafi sınırlar gittikçe anlamsız duruma geleceğini savunmaktadır.

Küreselleşmeye karşıt görüşlerden Gürak'a (2003) göre; finansal küreselleşme, 1990'lı yıllardan itibaren gittikçe artan oranlarda paranın denetimsiz ama küresel hareketlilik kazanması olarak tanımlamıştır. Bu sayede Gelişmiş Ülkelerin (GÜ) çeşitli fonlarda biriken paralarını daha hızlı ve daha büyük oranlarda paraya ihtiyacı olan Gelişmekte Olan Ülkelere (GOÜ) aktarıp yüksek kârlar elde etme olanağı artmıştır. Ancak sadece "paradan para kazanma" ilkesine dayalı bu tür fonların hareketliliğinin üretime doğrudan hiçbir katkısının olmamasının yanı sıra, spekülasyon amaçlı olarak denetimsiz hareketliliği sonucu GOÜ piyasalarının zarar görmesine neden olduğu da bilinen bir gerçektir. Yüksek kâr peşinde koşan bu tür "küreselleşmiş" fonları, GOÜ'de üretilen katma değer önemli bir kısmının GÜ'lerdeki merkezlerine aktarılması, yani refahın transferi olmuştur.

Küreselleşmeye eleştirel yaklaşan diğer isim Yeldan (2001) ise; küreselleşme olgusunu, ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak yorumlamaktadır. Yeldan, kapitalizmin gelişme dinamiklerine paralel olarak, dünya ekonomisinin ayrılmaz bir bütün olarak algılanması gereğine karşın, uluslararası birikim sürecinin özellikle 1970'li yıllardan itibaren hız kazandığı ve bilgi-işlem teknolojilerindeki gelişmeleri de arkasına alarak tüm dünyayı tek bir pazara dönüştürdüğü düşüncesindedir.

1.2. DÜNYADA KÜRESELLEŞME SÜRECİ

Dünya tarihinde önemli küreselleşme dönemleri yaşanmıştır. İlk dönem 1870-1914 döneminde dünya mal ve finans piyasaları etkileyen süreçtir. İkinci dünya savaşını kapsayan ve ülkelerin bağımsız ekonomi politikaları izledikleri 1914-1960 döneminden sonra özellikle 1970'li yıllardan itibaren yeni bir küreselleşme sürecine girilmiştir (Aslan, 2005;7).

Tarihteki ilk küreselleşme dalgası, 1870'de başlayıp 1914'de Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar sürmüştür. Bu dönemde dış ticareti başlatan ilk önemli buluşlar önemlidir.

İkinci Dünya Savaşı dönemi ve hemen sonrası ulusçuluğun dünya ekonomisinde hakim olduğu dönem yaşanmıştır. 1945-1970 tarihlerinde ikinci küreselleşme dönemi izlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde Avrupa'nın üretim kapasitesi tahrip olurken, ABD dünyanın hakim ekonomik ve sosyal gücü olarak yeniden liberalleşme eğilimlerini ön plana çıkarmıştır. Böylece, uluslararası işbirliğini geliştirme çabası yoğunlaşmış, bu kapsamda dünya ekonomisini yönlendirecek uluslararası örgütlerin kurulması çalışmalarına başlanmıştır (Aslan, 2005; 7).

1970'li yıllarda başlayıp günümüze kadar devam eden dönem ise yeni bir küreselleşme süreci olarak adlandırılır. Bu tanımın anlaşılmasında, 1970 sonrası dönemin temel gelişmelerinin incelenmesi yardımcı olacaktır. 1970 yılının dönüm noktası olarak alınmasının temel nedeni Bretton Woods sisteminin çökmesiyle dünya ekonomisindeki hızlı değişim sürecinin başlamasıdır. Bretton Woods (1944) anlaşması dünya ekonomisinin işleyişini birçok açıdan etkilemesi nedeniyle önem taşımaktadır. Bretton Woods sistemi devletlere refah ve kalkınma masraflarını karşılama için düşük riskli belirli bir finansal akım düzeyini garanti etmekteydi. İkinci olarak bu sistem, uluslararası finansal işlemlerin, artan dış finansman talebini karşılama konusundaki güvenilirliğine olan inancı besleyerek uluslararası finansal etkinliklerin serbestleşmesi için uygun bir ortam sağlamaktaydı. Sistemin çöküşünün ardından, 1973 petrol krizinin sonucu olarak OPEC ülkelerinin anormal döviz fazlalarından kaynaklanan yeni ve daha karlı finansal araçlar arayışının, finansal karteller üzerinde yarattığı rekabet baskısının finansal sistemin oluşumunda önemli etkisi bulunmaktadır (Helleiner, 1994 ;165).

Günümüz dünyasında yaygınlık kazanan ekonomik bütünleşme hareketi, önce, 1950 ve 1960'lı yıllarda, uluslararası ticaret alanında etkisini göstermeye başlamıştır. GATT sistemi içerisinde kodifiye edilen kurallar, uluslararası mal ticaretini bir disiplin altına almaya çalışmışlardır. 1970 ve 1980'li yıllarda başlayan mali ve diğer hizmet piyasalarının, yatırımların entegrasyonu süreci ise, yine GATT içerisinde belirli kurallara bağlanmak aşamasındadır. Bu gelişmeler de küreselleşmeye yeni bir ivme kazandırmaktadır. 1990'lı ve sonrası yıllarda, bu sürecin temel belirleyicileri uluslararası sermaye akımları ve dolaysız yatırımlar olacaktır (DPT,1995).

1980'li yıllarda küreselleşmenin önündeki tek engel Doğu ve Batı Blokları arasındaki ideolojik ayrılık olarak görülüyordu. 1990'larda Sovyet bloğunun çökmesi üzerine batının rakibi kalmamış ve bu engel de ortadan kalmıştır.

Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde dünya, geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, her alanda liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmenin sınır tanımaz bir şekilde önemli değişimlere yol açtığı bir dönemden geçmiştir. Mal ve finans piyasaları ulusal şuurları sürekli olarak zorlamakta ve ülkelerin bireysel boyutlarını aşmaktadır. Haberleşme ve ulaştırma teknolojilerindeki süratli gelişme ise, hem bu sürecin bir ürünü, hem de motoru olmakta ve dünyayı ekonomik, siyasal ve kültürel bir küreselleşmeye doğru itmektedir. Bu hareket demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları, liberalizm gibi değerler etrafında gelişme göstermektedir (DPT,1995).

Küreselleşme en somut olarak ekonomik alanda karşımıza çıkmaktadır. Piyasaların küreselleşmesi sürecinin ardında yatan etmenler şöyle sıralanabilir (Karakoç,2003;5):

- Ticaretin serbestleşmesi, gümrük vergilerinin düşürülmesi
- Uluslararası bankacılık ve finans sistemlerinin genişlemesi, uluslararası borsaların kurulması
- Doğrudan yatırımlarda görülen artış
- Üretimin küreselleşmesi
- Şirket yapılarının ve stratejilerinin gelişimi
- Birleşme, devralmalar ve stratejik ortaklıklarla şirketlerin büyümesi

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler için önemli sonuçları vardır. Ticaret için yeni pazarların açılması, ticareti yapılan malların sayısının artması ve çeşitlenmesi, artan özel sermaye akımları ve teknolojiye daha kolay ulaşım gibi birçok yeni fırsat bu sonuçların arasındadır. Küreselleşmeyi derinleştiren ve gelişmekte olan ülkelere fırsatlar sağlayan dışa dönük reformlar küreselleşmenin parçası olmuştur. Etkinlik ve üretkenliğin dışa çıkarılması, ihracat ve yabancı yatırımcılar için daha uygun bir ortamın bulunmasıyla dışa dönük reformlar gelişmekte olan ülkelerin ekonomik beklentisini arttırmıştır.

1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM

Doğrudan yabancı yatırım bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir şirketin sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan şirketler tarafından diğer bir ülkede bulunan şirketlere yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır (Karluk, 2001; 100).

OECD normlarına göre; DYY (Foreign Direct Investment-FDI) bir ülkede yerleşik kişi yada kurumların (doğrudan yatırımcı) bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Kalıcı çıkar kavramı yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönemli bağımlılığı ifade etmektedir (OECD, 1999).

DYY uluslararası sermaye akışı demektir: ya yabancı bir ülkede bir firma kurulur, ya da yabancı ülkedeki bir şirkete sermaye yatırılarak, ana firma büyür. Burada, yabancı ülkede edinilen şirkete “ yavru şirket” (subsidiary), “ yabancı sermaye şirketi”, “tabi şirket” veya “şube” denmektedir. DYY’ lerin en önemli özelliklerinden biri, bunların yalnızca tabi şirketlerin mülkiyetini elinde bulundurmamakla (kısmen veya tamamen) kalmamaları, aynı zamanda onun yönetimini de denetimleri altında bulundurmalarıdır. Yavru şirket genellikle, ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret ünvanı ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise, kazanılan karlar, kısmen veya tamamen ana şirkete kalır (Seyidoğlu, 2001; 664). DYY sadece istihdam yaratma, sermaye açığını kapatmak ve teknoloji transferi gibi etkiler yaratmaz. Bunun yanı

sıra, sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi desteği, dışa açılım ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi olumlu getirileri de olacaktır.

1.4.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARAFLARA SAĞLADIĞI FAYDALAR VE ÖNEMİ

Dünyada küreselleşme öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar küresel üretimin yeniden yapılanmasından artan bir şekilde belirleyici olmaya devam ederken bir yandan da uluslararası gelir dağılımı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yeniden şekillenmeye devam etmektedir. Yeterli sermaye birikimi sağlayamamış ülkeler bu açıklarını dış borç yerine yabancı sermayeyi çekerek sağlamaya çalışmaktadırlar (Sarıtışoğlu, 2005).

Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğiliminin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlanmıştır (Oksay,1998). Sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır (Samsunlu ve Erol, 2003).

Geçmişte yabancı yatırım sadece, sermaye açığını kapatmak, üretimi arttırmak, istihdam yaratmak, üretim maliyetini düşürmek, döviz rezervleri genişletmek gibi tanımlar taşırken, günümüzde yabancı yatırımdan beklenenler artmıştır. Bu beklentiler içerisinde ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak, ülkeye yeni teknolojiler kazandırmak, yönetim becerisi getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak, çevreyi korumak ve insan kaynaklarını geliştirmek gibi nedenler sıralanabilir.

Tüm bunların yanında, tek başına DYY bir ülkenin ekonomik büyümesini arttırmakta ve yoksulluğunu azaltmakta yeterli değildir. DYY' ye finansmanın birincil kaynağı olarak bakmak yerine iç pazardan elde edilmiş sabit sermaye finansman seviyelerine yararlı bir ek olarak bakılmalıdır. Ayrıca, ödemeler dengesinin bozulması, yerel girişimlerin ve müşterek tasarruflar ile yetersiz bağlantı, özellikle de ağır ve hammadde çıkarılan endüstrilerde çevresel etki yaratması, rekabet,

yolsuzluk üzerindeki etkileri gibi dezavantajlarının bulunduğu göz önünde tutulmalıdır. Bu dezavantajlar karşısında bulunacak en iyi çözüm DYY akışlarını sınırlamaktansa çevresel, sosyal korunma sağlamak ve yönetim mekanizmalarını güçlendirmektir (Öğütçü,2003).

1.5.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN NEDENLERİ:

Uluslararası Ticaret Teorisi'nin temeli "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ne dayanır. David Ricardo'nun formüle ettiği bu teoriye göre her ülke, göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzlaşması gerekmektedir (Acar, Erdem ve Toprak, 2003; 99-124). Bu çerçevede de üretimde uzlaştığı malı ihraç edecek, diğer ülkenin uzlaştığı diğer ürünü de ithal edecektir. Temeli Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ne dayanan liberal yorumun amacı, Smith'in kitabına adını veren "Ulusların Zenginliği" ne ulaşmaktır. (Smith, 1965)

1900 yılların başlarında Heckscher-Ohlin Teoremi, karşılaştırmalı üstünlüklere yeni bir bakış açısı getirmiştir. Teoriye göre, emek zengin ülkeler emek yoğun, sermaye zengin ülkeler sermaye yoğun malları daha ucuza üreterek karşılaştırmalı üstünlük elde ederek bu malları ihraç ederler.

Yeni nesil iktisatçılar tarafından doğrudan yabancı yatırımların nedenleri bir dizi ekonomik, davranışsal ve stratejik etken üzerinde durulmuştur. Son otuz yıl geliştirilen bu hipotezlerin başlıcaları şunlardır:

1.5.1.Hammadde Kaynakları:

Gelişmekte olan ülkelere bazıları doğal kaynak bakımından şanslı olsalar da, kaynaklarından etkin şekilde faydalanabilecek finansman ve teknolojiye sahip değillerdir. Bu ülkelerin kendi doğal kaynak ve hammaddelerinden faydalanabilmeleri için doğrudan yabancı yatırımları çekmesi önemli bir araçtır. DYY sayesinde, yeni teknolojik destek ile maliyetler minimuma düşürülür ve kaynaklardan maksimum düzeyde yararlanır. Bu türdeki yatırımların, ihracata olumlu etkilerinin yanında sermaye malları ithalatını artırıcı etkisi de bulunmaktadır.

1.5.2.Faaliyetlerin Bütünleştirilmesi:

İlk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerini tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme), üretimde bütünleşmeye gidilir. Bu gibi durumlarda girdi sağlamanın güvenceye alınması veya belirli aşamaları farklı ülkelerde gerçekleştiriminin faaliyet avantajı yaratması gibi nedenler dolayısıyla üretim farklı ülkelere yaygınlaştırılır (Seyidoğlu,2001; 666).

1.5.3. Ünvanın ve Sırların Korunması:

Ticari hayatta markalaşmış firmalar, yeni pazarlara girmeye karar verdiklerinde ürünlerinin kalitesini sabit tutmak istedikleri için ortak yatırım, lisans anlaşmaları ve yerinde üretim gibi yollara başvururlar. Bu sayede, üretime ait gizli bilgiler, patent ve ticari sırlar korunma altına alınmış olur.

1.5.4.Ürünün Yaşam Dönemi Hipotezi

Firmaların iç ekonomideki gelişmelerin sınırına ulaşmalarıyla, bu piyasada daha fazla kar olanakları kalmaz. Kar artışının sürdürülebilmesi için, daha az girilmiş bulunan ve belki de rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalarda üretim yapılması gerekebilir. Raymond Vernon tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, dış yatırım, yurt içine uzun süredir yerleşmiş olmanın ve iyi iş yapmanın bir sonucudur (Vernon, 1966; 190-207). Bu görüş açısından Amerikan firmalarının dış piyasalarda egemen olmaları da ürün devrelerinin ileri aşamalarında bulunmalarıyla ilgilidir (Seyidoğlu,2001; 667).

1.5.5. İthalatçı Ülkenin Koyduğu Tarife ve Kotalardan Kaçınma

Bazı gelişmekte olan ülkelerde, ülke ekonomisini korumak için ithal edilen mallara konulan kota ve tarifeler, ihracat yapan ülke için kısıtlı miktarda ticaret yapma tehlikesini doğurur. Böyle bir durumda, DYY'ler halinde üretim de bulunmak kota ve tarifeleri etkisiz kılmmanın en iyi yoludur. Bu konudaki en iyi örnek; 1960lı yıllarda Amerikan yatırımlarının Batı Avrupa'ya akışıdır.

1.5.6.Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma:

Bankaların ve bazı imalat sanayii alt sektörlerinin uluslararası alana yayılmalarında önemli bir etkidir. ABD’de ve diğer sanayileşmiş ülkelerde bankacılık yasalarının getirmiş olduğu düzenlemeler, bunlardan kurtulmak üzere bankaları yurtdışında şubeler açmaya yöneltmiştir. Bunun gibi, ülkedeki çevre koruma standartlarının getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen imalat sanayii firmaları, üretim için düşük çevre standartlı ülkeleri seçmişlerdir. Bunlar arasında çevreyi kirletici ve kamu sağlığına zararlı endüstriler özellikle belirtilebilir. Türkiye’de Çitesan’a bağlı çimento fabrikalarının Fransız firmalarınca satın alınması buna bir örnektir (Seyidoğlu, 2001;667).

1.5.7.Üretim Esnekliği:

Satın alma gücü paritesi teorisinin öngördüğü gibi, ülkeler arasındaki enflasyon oranları ile bu ülkelerin döviz kurlarındaki göreceli değişmeler arasında, uzun vadede doğru yönlü bir ilişki olmalıdır. Bunu sağlayan arbitraj mekanizmasıdır. Ama bazen satın alma gücünde sapmalar olabilmektedir. Böyle durumlarda, parası reel değer kaybına uğramış ülkelerde üretimde bulunmak, maliyetleri düşürücü bir etkidir. O bakımdan reel değer kaybının doğurduğu fırsatlardan yararlanmak için üretim yeri değiştirilebilir (Seyidoğlu, 2001; 667). Bu tarz istikrarsızlıklar şirketlerin karlarına yarsa da reel değer kayıpları bir ülkenin istikrarsız ve güçsüz yapısını göstermektedir (Görgün,2004; 9).

1.5.8.Yatırımları Uluslararası Çeşitlendirme:

Dış yatırımlar, hissedarlar açısından dolaylı olarak portfolyo çeşitlenmesi sağlar. Üretim tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bir ölçüde dengelenmeye çalışabilir. Fakat, aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Oysa şirket, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir. Çünkü tüm ülke ekonomileri aynı yönde dalgalanmazlar (Seyidoğlu, 2001; 668).

1.5.9.Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı:

Önemli miktarda vasıfsız veya yarı vasıflı işgücü ihtiyacı ile yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, reel işgücü maliyetinin yüksek olduğu sanayileşmiş ülkelerdeki hizmet ve imalat sanayiinden, gelişmekte olan ülkelerdeki, ihracata dönük ara ve nihai mallar üreten sektörlerle doğru kaymaktadır. Ev sahibi ülke yönetimi, ucuz işgücü arayışından olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına karşı ülkelerini cazip hale getirebilmek için, serbest ticaret anlaşmaları yapmakta ve serbest ticaret bölgeleri kurmaktadır (Gülcan, 1999; 16).

Ucuz doğal kaynak ve işgücünün yoğun olarak rastlandığı ülkelerden olan Çin, Meksika, Malezya, Kore, Hindistan, Hong Kong ve Tayvan doğrudan yabancı sermayenin en çok bulunduğu yerlerdir.

1.5.10. Yabancı Teknoloji Kullanımı:

Bu gruptaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknolojik kapasite, pazarlama teknikleri ile yönetim-organizasyon bilgilerine ulaşmak amacıyla yatırım yapar. Örneğin, Güney Kore, Tayvan ve Hindistan şirketleri, AB ve Amerikan şirketleri ile ileri teknoloji gerektiren sektörlerde ortak yatırımları tercih etmektedir (Gülcan,1999; 17).

XIX. yy Avrupa, Amerika ve Japonya tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların amacı, o dönemde henüz sanayileşmekte olan kendi ülkelerine, gerekli hammadde kaynaklarını en ucuz ve kolay şekilde temin etmektir. II. Dünya Savaşına kadar, doğrudan yabancı yatırımların 3/5'i bu tür yatırımlardan oluşuyordu. Ancak 1980'li yılların ortasından itibaren kaynak arayışı ile yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımları, toplam doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1/3'üne ve gelişmekte olan ülkelerin bu orandan aldığı pay ise %45'e düşmüştür (Dunning,1993; 114).

Son on yılda, vasıfsız, yarı vasıflı işgücünün katma değer yaratma sürecindeki önemini yitirmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapan çok uluslu şirketlerin bu kaynaklara yönelik yatırımlarını düşürmüştür. Buna karşılık, bilgi, teknoloji ve yöneticilik bilgilerine ulaşmak amacıyla yapılan doğrudan yabancı

sermaye yatırımları önem kazanmıştır. Sadece üçüncü dünya kökenli çokuluslu şirketler değil, sanayileşmiş ülke şirketleri de araştırma-geliştirme amacıyla yoğun yatırım yapmaktadır (Gülcan,1999;17).

1.5.11.Monopol Avantajından Yararlanma:

Sınai örgütlenme teorisine göre, rakiplerinin sahip olmadıkları üretim, bilgi ve becerilerini elinde bulunduran şirketler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır (Seyidoğlu, 2001;668).

Bu görüşe göre tüm bilgi, kaynak ve mallar tam olarak hareketli olsalar ve bunlara istendiği an sahip olunabilseydi, hiçbir piyasada monopolcü yapılara rastlanmazdı. Ancak gerçek piyasalarda bu koşullar sağlanamamaktadır. Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli firmalar diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin, teknolojiyi ele alırsak, bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan şirket, iç ve dış piyasalarda bu avantajını kullanabilmektedir. Teknoloji yeni bir mali üretim süreci, pazarlama veya finansman yöntemi ile ilgili olabilir. Dolayısıyla bu alanlarda rakiplerine göre üstünlüğe sahip olan bir firma bu avantajını kullanarak uluslararası piyasalara daha kolayca açılabilir (Seyidoğlu, 2001;668).

1.6.Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri:

UNCTAD 1998 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda, doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörlere ilişkin bir analiz yapmıştır. Söz konusu belirleyicileri üç ana başlıkta toplamıştır: Bunlar; ekonomik faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve siyasal faktörlerdir. Ayrıca, ekonomik faktörlerin stratejileri açısından alt başlıkları da ortaya konmuştur. UNCTAD'ın belirlemiş olduğu faktörler Tablo1'de verilmiştir (Gövdere, 2003).

Tablo 1.1 : Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri

Faktör Grupları	Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler	
I. Politik Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, • Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, • Vergi politikası, • Ticaret politikası, ticaret politikası ile DYS yatırım ve tutarlılığı, • Özelleştirme politikası, • Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (özellikle; rekabet ve şirket satın alma ve birleşme politikaları), • Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları. 	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	<ul style="list-style-type: none"> • Yatırımların cazip hale gelmesi (imaj yaratılması vb.) • Yatırım teşvikleri • Maliyetler (bürokratik etkinlik vb) • Yatırım sonrası hizmetler • Sosyal etkenler (Yaşam kalitesi vb.) 	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. • Piyasanın büyümesi. • Bölgesel ve global piyasalara giriş imkanları. • Tüketici tercihleri. • Piyasaların yapısı.
	Kaynağa/stratejik varlığa yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Hammaddeler • Düşük ücretli vasıfsız işgücü • Vasıflı işgücü • Fiziki altyapı (havaalanları, enerji, yollar ve telekomünikasyon) • AR-GE • Teknolojik, yenilikçi ve yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe yönelme	<ul style="list-style-type: none"> • Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği • Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar,) • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 1998-Trends and Determinants-, UN: New York and Genova, 1998, s.91.

Siyasal faktörlerin gerçekleştirilmesi doğrudan yabancı yatırımın çekimi için ön şarttır. Yabancı yatırımcılar, genel olarak devletin politik durumunun yatırım kararlarını etkilediğini söylemektedirler. Pek çok durumda şirketler istikrarsız politik ortama sahip olan ülkelerde yatırım veya tekrar yatırım yapmaktan sakınılmaktadırlar (Frank,1980;130).

Siyasi istikrar, ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan yabancı yatırımları ayrıca etkilemektedir. Çünkü yabancı yatırımcı ilk önce, emniyet ve güven beklemektedir (Poffet ve Hornfeld, 1984; 21).

İkinci ana faktör olan yatırım ortamına ilişkin faktörler aslında bir yatırım alanına giren konuları içermektedir. Kurumsal yapının etkin oluşturulabilmesinin gerekliliği burada vurgulanmaktadır.

Üçüncü ana belirleyici olan ekonomik faktörler, yatırımcının gideceği ülkeyi seçmekteki önemli faktörlerindendir. Ekonomik faktörler yabancı yatırımcıları için ana unsur olmakta, ancak diğer faktörler de bu ana aracı desteklemekte veya engellemektedir.

1.7.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Yabancı sermayeli yatırımların 1950'li yıllarda, özellikle gelişmiş ülkeler arasında, büyük miktarlara ulaşması iktisatçıların ilgisini çekmiş ve bu tür yatırımların neden yapıldığı konusunda günümüze kadar bir çok teori ileri sürülmüştür. 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelere yapılan hammadde ve yurtiçi pazara yönelik doğrudan yatırımlar dışında, montaj ve fason üretime yönelik farklı yatırım türlerinde görülen artış, doğrudan yabancı yatırım konusundaki tartışmalara zamanla gelişmekte olan ülkeler boyutunu da eklemiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz işgücünden faydalanmak isteyen bu tür yatırımların daha çok ABD, Batı Avrupa ve Japonya kaynaklı çokuluslular tarafından yapılmıştır (Öztürk, 2004).

1.7.1.Heckscher-Ohlin Modeli ve Mundell'in Katkısı:

Heckscher-Ohlin Modeli ülkelerin üretim faktörleri bakımından birbirinden farklı olduğu varsayımından hareketle, ülkelerin sahip oldukları üretim faktörleri ile mal ticaretleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu model, doğrudan yabancı yatırımlara yer vermemekle beraber uluslararası mal ticaretini konu etmesi ve doğrudan yabancı yatırımları da kapsayan uluslararası faktör hareketlerini ele alan teoriler için çıkış noktası olması açısından önemlidir (Göver, 2005;3).

İsveçli iki iktisatçı olan Eli Heckscher'in 1919 ve Bertil Ohlin'in 1933 yılında yazdığı makalelerin birlikte değerlendirilmesi sonucunda oluşturulan Heckscher-Ohlin Modeli iktisat yazınında Faktör Donatımı Teorisi olarak da bilinmektedir. Bu modelde üretim faktörleri ülke içinde tam rekabetli ancak ülkeler arasında tam hareketsizdir. İki ülke, iki faktör ve iki mal varsayımına göre oluşturulan teoriye göre her ülke sahip olduğu faktör donatımının özelliğine göre üretim yapacak ve bu malın üretiminde uzmanlaşacaktır. Diğer bir deyişle, emek bakımından zengin olan ülke düşük ücret seviyesinin avantajını kullanmak için emek yoğun olan malı, sermaye bakımından zengin olan ülke ise düşük faiz seviyesinden yararlanarak karşılaştırmalı üstünlük elde edebilmek için sermaye yoğun olan malı üretecek ve diğer ülkeye ihraç edecektir (Seyidoğlu, 2001; 57-62).

Heckscher – Ohlin Modeli'ne katkı yapan Mundell' (1957) göre, eğer bu ülkeler, emeğin ülkeler arasında hareketliliği kısıtlamaya devam ederken uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaları azaltırlarsa, sermaye daha yüksek getiri oranlarından yararlanabilmek için sermaye bakımından zengin olan ülkeden, sermayenin kıt olduğu ülkeye doğru hareket edecektir. Aynı şekilde emeğin hareketliliği üzerindeki kısıtlamalar azaldığında da ters yönlü bir faktör akımı olacaktır. Bu süreç devam ettiğinde serbestleşen uluslararası faktör akımları her iki ülkenin de aynı faktör donatımına sahip olması sonucunu doğuracaktır. Bu durum ise, uluslararası faktör fiyatlarının eşitliği anlamına gelecek ve dolayısıyla ülkeler birbirine göre daha önce sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlükleri kaybedeceklerdir. Sonuç olarak üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliğinin serbestleştirilmesi uluslararası ticaretin yerini almış, diğer bir deyişle ikame etmiş olacaktır (WTO, 1997; 14).

Faktör Donatımı Teorisi, uluslararası mal hareketlerini açıklayabilmek açısından yararlıdır. Örneğin; gelişmiş ülkelerin sermaye yoğun malları ihraç ederek, emek yoğun malları ithal etmeleri şeklindeki davranışları bu teorinin yardımıyla açıklanabilir. Ancak teori, benzer faktör donatımına sahip ülkeler arasındaki mal hareketlerini açıklama konusunda yetersiz kalmakta ve doğrudan yabancı yatırımın yapılma sebepleri ve uluslararası ticarete etkileri hakkında herhangi bir açıklama getirmemektedir. Mundell ise, uluslararası faktör hareketlerinin önündeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla uluslararası ticaretin bundan olumsuz etkilenebileceğine vurgu yapmış ve bir uluslararası sermaye hareketi türü olan doğrudan yabancı yatırımların ticareti ikame edeceğini ima etmiştir (Göver,2005; 4).

1.7.2. Ürün Devreleri Teorisi:

Vernon, 1966 yılında yayımladığı makalesiyle üretim sürecinin çok uluslulaşmasını Ürün Devreleri Teorisiyle açıklamaya çalışmıştır. Bu teoriye göre bazı ülkeler var olan ürünlerinin üretiminde, bazıları ise yeni ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaktadır. Yeni ürünler zaman içinde yeni olma özelliğini yitirdikçe üretildikleri ülkeler de değişmektedir. Böylece ürünlerin olgunlaşma süreci içinde şirketler çok uluslulaşmaya ve uluslararası malı ve nihai ürün ticaretine yönelmektedirler (Göver,2005; 4).

Vernon'a göre ürün devreleri üç aşamada incelenmelidir. Yeni ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaşması ve ürünün standartlaşması ürün teorisinin aşamalarını oluşturmaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren bir ürün gelişmiş bir ülkede üretilmeye başlanır. Üretim küçük miktarda yapılmaktadır ve ürün sadece iç piyasaya sunulmaktadır. Ürünün iç piyasada yeterince olgunlaştığına karar verildiğinde üretim miktarı artırılır ve ihracata başlanır. Yenilikçi firma, üretim teknolojisini bu aşamada da kendi elinde tutmayı tercih etmektedir. Yeni ürün standartlaşmaya başladığında, yeni teknoloji içeren ürünün sahibi olan firma bir taraftan yurt içinde ve yurt dışında lisans vermeye başlar, bir taraftan da üretim miktarının artması ve araştırma geliştirme faaliyetlerine ve yüksek maliyetli işgücüne artık ihtiyacı kalmaması nedeniyle, üretimin büyük bir bölümünü ücret seviyesinin düşük olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırır. Yenilikçi firmanın merkezinin bulunduğu ülke, artık hem yurt dışında lisans verdiği firmaların hem de yeni teknoloji içeren ürünün sahibi olan firmanın başka bir ülkede aynı ürünü daha düşük fiyata mal

etmesi nedeniyle yeni ürün için net ithalatçı konumuna gelmiştir. Sürecin sonunda yeni ürün, yenilikçi firmanın ülkesinde üretilmemekte, ülke bu ürüne duyduğu ihtiyacı tamamen ithalatla karşılamaktadır. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren ürün ise artık her yerde serbestçe üretilebilen bir mal haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra yeni teknolojilerin ve ürünlerin bulunması gerekmektedir (Vernon,1966; 190-207).

Ürün devreleri, özellikle çok uluslu şirketlerin neden sermaye-yoğun yatırımları Gelişmiş Ülkelere, emek-yoğun yatırımlarını ise Gelişmekte Olan Ülkelere ve bu arada bu ülkelerdeki serbest bölgelere yaptıklarını kısmen aydınlatmaktadır. Ürün devrelerine göre Gelişmiş Ülkeler ikinci aşamada, Gelişmekte Olan Ülkeler ise (özellikle serbest bölgeler) bir ürün devresinin üçüncü aşamasında, yani firmaların üretim maliyetlerinde bir azalma için yeni üretim yerleri aradığında Gelişmiş Ülkelerdeki firmalar için uygun yerler olacaktır. Genel olarak ihracata yönelik yatırımları bu hipoteze göre değerlendirildiğinde, özellikle teknolojinin standart hale geldiği aşamada ÇUŞ'lerin üretiminin maliyetini düşürmek için yatırımlarını emeğin ucuz olduğu GOÜ'lere kaydardıkları görülmektedir (Alpar, 1978; 61).

Özetlemek gerekirse, piyasaya sürülen yeni bir ürün önce dış ticarete sonra da doğrudan yabancı yatırıma neden olmaktadır. Bu sebeple, Vernon'un Teorisi hem uluslararası mal ticaretini hem de doğrudan yabancı yatırımı kapsamı açısından önemlidir.

1.7.3. OLI Paradigması:

Ekonomik faaliyetini birden fazla ülkede sürdüren firmaların, tek ülkede üretim yapan firmalara göre bazı ek maliyetlere katlanmak zorunda kaldığını ve bu maliyetler karşısında üretimlerini sürdürebilmek için rakipleri karşısında ileri teknoloji, ölçek ekonomileri gibi firmaya özgü bazı avantajlara sahip olmaları gerektiğini öne süren Hymer (1976) ÇUŞ teorisinin kurucusu olarak nitelendirilebilir. Ancak, 1977 yılında yaptığı çalışmayla Hymer'in tezini geliştiren Dunning, bir ÇUŞ'un doğrudan yabancı yatırım yapması için gerekli koşulları kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışan bir araştırmacı olarak ÇUŞ teorisinin gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir (Segre, 2000). Literatürde "OLI Paradigması" (OLI Pradigm) veya "Eklektik Paradigma" (Eclectic Paradigm) olarak bilinen teoriye göre bir

ÇUŞ'un doğrudan yabancı yatırım yapması için üç temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir: Bu yaklaşıma göre DYY, sahipliğin (Ownership), alansal avantajların (Location) ve içselleştirmenin (Internalization) bir fonksiyonudur. J.H.Dunning, bu değişkenleri bir firmanın belirli bir DYY kararı vermesi için tatmin olmak zorunda olduğu koşullar haline getirmiştir (Lee,1999; 337-365).

1.7.3.1.Mülkiyet Avantajı (Ownership Advantages – O)

Çok uluslu şirketlerin sahip olduğu firmaya özgü fikri sınai mülkiyet hakları, teknolojik üstünlükler, organizasyon ve yönetim modelleri, ticari markalar, dağıtım kanalları, bilgi ve finans kaynaklarına erişimdeki üstünlükler, firmanın ölçek büyüklüğünden dolayı elde ettiği ucuz girdi temin edebilme ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilme imkanı ÇUŞ'lara ev sahibi ülke firmaları karşısında avantaj sağlamaktadır (Göver, 2005; 5).

ÇUŞ'ların bu tür mülkiyet avantajlarını elde etmesinde yatırımcı ülkenin ekonomik koşulları ve hükümet politikaları etkili olmaktadır. Örneğin, ÇUŞ' un ölçek ekonomilerinden yararlanmasında yatırımcı ülkede şirket birleşmelerinin ve endüstriyel yoğunlaşmanın serbest olması, ÇUŞ' un teknolojik üstünlük elde etmesinde hükümetlerin Ar-Ge çalışmalarına destek vermesi ve bu çalışmalar için gerekli insan kaynağının yatırımcı ülkede mevcut olması önemli bir etkiye sahiptir (Göver, 2005; 5).

1.7.3.2.Konumsal Avantaj (Location Advantages – L)

DYY'nin hangi ülkede yapılacağını belirleyen avantajlardır. ÇUŞ'lar yatırım projesinin hangi ülkede veya bölgede hayata geçirileceğine, yatırımın özelliklerini ve yatırım yapacak yerin sağladığı avantajları göz önünde bulundurarak karar verirler. Faktör maliyetleri ve verimliliği, yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki uzaklık, Pazar büyüklüğü, tabii kaynakların bolluğu, gümrük tarifeleri, ev sahibi ülkenin bir Bölgesel Ekonomik Entegrasyona (BEE) üye olması, alt yapının yeterliliği, yatırım teşvikleri, sosyal yapı ve kültür benzerlikleri gibi unsurlar yatırım yerinin sağlayacağı avantajlar arasında sayılabilir. Ulaşılmak istenen pazarda belirtilen unsurların varlığı ÇUŞ'u pazara ihracat yapmak yerine yatırım yapmaya yönlendirmektedir (Göver, 2005; 6).

1.7.3.3.İçselleştirme Avantajı (Internalisation Advantages – I)

P.J.Buckley ve M.Cason'un ileri sürdüğü ve J.H.Dunning ve M.A.Rugman'ın da katkıda bulunduğu bu teoriye göre, yurt dışındaki piyasaların bir çok düzensizlik ve riskler içermesi firmaları bu piyasalara DYY yapma yoluyla içselleştirmeye yönlendirmektedir (Tekeli ve İkin, 1987;22).

İçselleştirmenin firmalara sağladığı faydalar, gecikme, pazarlık ve müşteri belirsizliklerinden kaçınabilme, hükümetlerin yaptığı düzenlemelerin etkisini transfer fiyatlaması yoluyla en aza indirebilme ve piyasalar arasında fiyat farklılaşması uygulayabilme olanağı şeklinde sıralanabilir (Agarwal,1998;161-184).

Ev sahibi ülke firmaları ile lisans anlaşması yapmanın farklı bir hukuki ve idari yapıya daha kolay uyum sağlama, piyasaya giriş maliyetlerini düşük tutma gibi avantajları olmasına rağmen; ÇUŞ'lar tarafından lisans yoluyla kullanılan teknolojinin, taraflar arasında bir uyuşmazlık ortaya çıktığında lisans alan firma tarafından taklit edilebilme riski, lisans anlaşmasına konu olan teknolojinin veya know-how'un nitelikli işgücü tarafından kullanılması gerekliliği gibi faktörler nedeniyle DYY, lisanslamaya tercih edilebilmektedir (Dunning, 1979; 269-292).

Yukarıda sayılan ve ÇUŞ tarafından bir bütün olarak değerlendirilen avantajlar ÇUŞ'un bir ülkede yatırım yapmasında etkili olmaktadır. Mülkiyet avantajı (O) veri olarak kabul edildiğinde, konumsal avantaj (L) ve içselleştirme avantajının (I) bulunup bulunmamasına göre ÇUŞ'un uluslararasılaşma stratejisi farklılık göstermektedir. ÇUŞ'lar sahip oldukları avantajlara göre ihracat yapmayı, ev sahibi ülkeden bir firma ile lisans anlaşması yapmayı, ev sahibi ülkede bir dağıtım şirketi kurmayı veya DYY yapmayı tercih etmektedirler (Göver,2005; 6).

Tablo.1.2 'de özetlendiği gibi sadece mülkiyet avantajı söz konusuysa (1.durum) ÇUŞ ihracat yapmayı tercih etmektedir. Eğer, ÇUŞ'un içselleştirme avantajı da varsa (2. durum) şirket doğrudan yatırım olarak değerlendirilmeyen – ev sahibi ülkede herhangi bir üretim tesisi kurmadan, yatırımcı ülkede üretilen ürünlerin ev sahibi ülkede satışını gerçekleştiren pazarlama, satış dağıtım amaçlı bir şirket kurmaktadır. Mülkiyet avantajı ile birlikte konumsal avantajın bulunduğu 3. durumda ise ÇUŞ ev sahibi ülkedeki firmayla lisans anlaşması yapma yoluna gitmektedir. Bu

şekilde ÇUŞ, bir yandan yeni yatırım yapmanın maliyetinden kaçınırken diğer yandan konumsal avantajdan yararlanmak istemektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, üç avantajı da elde eden ÇUŞ 4. durumda DYY yapmayı diğer uluslararasılaşma stratejilerine tercih etmektedir (Pedersen, 2002).

Tablo1.2: Şirketlerin Uluslararasılaşma Stratejileri (Mülkiyet Avantajı Veri İken)

	L – Konumsal Avantaj (-)	L – Konumsal Avantaj (+)
I – İçselleştirme Avantajı (-)	(1) İhracat	(3) Lisans Anlaşması
I – İçselleştirme Avantajı (+)	(2) Dağıtım Şirketi	(4) DYY

OLI paradigması, ÇUŞ'ların DYY yaparken dikkate aldıkları faktörleri, ÇUŞ'ların firmaya özgü avantajlarını vurgulayarak açıklamaktadır. Bu teori ÇUŞ'ların neden DYY yapmayı ticarete tercih ettiklerini anlayabilmek açısından yararlıdır (Göver, 2005; 7).

1.7.4. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi:

Yeni doğrudan yabancı yatırım teorisi, yatırımları yatırım kararında belirleyici olan etkenlere göre iki ana gruba ayırarak bu yatırımların yatırımcı ülke ve ev sahibi ülkenin dış ticaretine etkilerini araştırmaktadır. Bu teoriye göre DYY, dış ticaret için Heckscher-Ohlin-Mundell yaklaşımının aksine yalnızca ikame edici değil aynı zamanda tamamlayıcı özelliğe de sahiptir. DYY ve ticaret arasındaki ilişkinin tamamlayıcı olması DYY'nin yapılmasından sonra yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasında yapılmakta olan ticaretin miktar ve / veya değer olarak artması olarak tanımlanabilir. İki ülke arasındaki ticaret DYY sonucunda artmakta ancak, ithalat ve ihracat arasındaki denge ve dış ticaretin kompozisyonu DYY'nin türüne göre değişmektedir.

1.7.4.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları (YEY):

Yatay Entegrasyon Yatırımları, genel olarak bir ÇUŞ'un aynı ürünü birkaç ülkede üretmek için yaptığı yatırımları ifade etmektedir. ÇUŞ'lar DYY ile ticaret yapmak arasında tercih yaparken tek bir fabrikada üretim yaparak ölçek

ekonomilerinden faydalanmanın getireceği üretim maliyeti avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle karşılaşılan taşıma, gümrük tarifesi gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Eğer bu karşılaştırma sonucunda ÇUŞ yatırım yapmaya karar verirse yapılan yatırım YEY olarak adlandırılır. Yatırımcı ülke ve ev sahibi ülke arasında ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri ne kadar yüksek ve yatırım önündeki engeller ne kadar azsa, DYY ticarete o kadar çok tercih edilecek ve YEY yapılacaktır. YEY yapıldıktan sonra ortaya çıkacak gümrük tarifesi artışları da yavru şirketin satışlarının ÇUŞ'un toplam satışlarına oranını arttıracaktır. Bu konuda yapılmış bir ampirik çalışmaya göre, ev sahibi ülkeye yatırımcı ülkeden ithal edilen mallara uygulanan gümrük tarifesinin %1 oranında artırması yavru şirketin satışlarını %0,38 ile %0,45 arasında değişen oranda artırmaktadır (Brainard, 1993).

ÇUŞ, Yatay Entegrasyon Yatırımları yapma kararı ile hem ticaret maliyetlerinden kurtulmakta, hem de yerel pazarda daha aktif olarak faaliyet gösterebilmekte ve değişen pazar koşulları ve tüketici tercihlerine daha kolay ve hızlı uyum sağlayabilmektedir. Bunun yanında YEY, ÇUŞ'un ev sahibi ülkede üretmediği diğer ürünlerinin bu ülkede daha çok talep edilmesine yol açtığı bunun da ÇUŞ'un toplam satışlarına olumlu etki yaptığı bilinmektedir (OECD, 2001; 75).

Pazara yakınlık avantajı sağlaması YEY yapmanın en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Bu özelliğinden dolayı YEY'ler ihracatı ikame edici yatırımlar olarak değerlendirilmektedir. Ev sahibi ülkenin pazarın büyüklüğü YEY'in ihracatı ikame edici özelliğini iki nedenden dolayı artırmaktadır. Birinci neden, birim çıktı başına sabit maliyetlerin toplam üretim hacminin artması nedeniyle düşecek olmasıdır. İkinci neden ise, büyük miktarda üretim yapabilmek için çok sayıda yerel tedarikçiye ihtiyaç duyulması ve bu tedarikçilerin aralarında rekabet etmeleri sonucunda ara malı fiyatlarında görülecek düşüştür. Böylece yavru şirket, üretim maliyetlerinin düşmesiyle piyasada fiyat avantajı elde edecektir (Shatz ve Venables, 2000; 7).

Yatay Entegrasyon Yatırımların ev sahibi ülkenin dış ticaretine net etkisinin belirlenmesi oldukça güçtür. İlk olarak, YEY'in yatırımcı ülkeden yapılan nihai mal ihracatını ikame edeceği ve ev sahibi ülkenin nihai mal ithalatının azalacağı ön görülür. Ancak yatırımın ilk yıllarında yavru şirket nihai mal üretimi için gerekli

sermaye malı, hammadde ve ara malı ihtiyacını, kalite standartları ve iç piyasadaki tedarikçilerin yeterince tanınmaması nedeniyle, yatırımcı ülkeden ithal eder. Bu nedenle, ev sahibi ülkenin yatırımcı ülkeden ithalatının tamamının YEY ile ikame edilmemesi beklenir. Yatırım yapan ÇUŞ zaman geçtikçe iç piyasadaki hammadde ve ara malı tedarikçileriyle ticari ilişki kurmaya başlar ve aşamalı olarak ihtiyacını yurt içinden karşılamaya yönelir. Dolayısıyla, YEY ile hammadde ve ara malı ithalatı arasındaki ilişkinin yıllar geçtikçe zayıflaması ve ev sahibi ülkenin YEY'den önce yaptığı nihai mal ithalatının tamamen yerli üretimle ikame edilmesi beklenir. Sonuç olarak, başlangıçta tamamlayıcı olan YEY ve ticaret ilişkisinin ilerleyen yıllarda ikame ediciye dönüşmesi öngörülebilir (WTO, 1997; 16-17).

1.7.4.2 Dikey Entegrasyon Yatırımları (DEY):

Dikey Entegrasyon Yatırımları, ÇUŞ tarafından üretilen nihai malın üretim sürecinin birkaç aşamaya bölünmesi sonucunda bir malın üretilmesi için birkaç ülkede yapılan yatırımlardır. ÇUŞ'un DEY şeklinde yatırım yapmasında doğal kaynakların zenginliği, hammadde bolluğu, ucuz işgücü gibi faktör fiyatlarının farklı olmasından kaynaklanan avantajlar önemli rol oynamaktadır (Braconier, Norback ve Urban, 2002; 8). Bu faktörlerin yanında, ev sahibi ülke ve yatırımcı ülke arasında taşıma maliyetlerinin düşük olması ve dış ticaretin serbestçe yapılabilmesi de DEY için belirleyicidir. ABD pazarına sunulan bir elektronik eşyanın bileşenlerinin ABD'de üretilmesi ancak ürünün montajının maliyet avantajları nedeniyle bir Güneydoğu Asya ülkesinde yapılması DEY'e örnek olarak verilebilir (Göver, 2005; 9).

Dikey Entegrasyon Yatırımları, dolayısıyla ara malı ticaretini etkileyen faktörleri araştıran bir çalışmaya göre, ev sahibi ülkenin ithalata uyguladığı gümrük tarifesi oranları ile ara malı ithalatı arasında negatif yönlü ve güçlü bir ilişki vardır. Buna göre, gümrük tarifelerinde yapılacak %1'lik indirim, ara malı ithalatında %3-5 aralığında artışa yol açmaktadır. Aynı çalışmada DEY teorisi ile uyumlu olarak, niteliksiz işgücü ücretlerinin görece olarak daha düşük olduğu ev sahibi ülkelerin daha çok ara malı ithal ettiklerinin gözlemlendiği belirtilmektedir (Hanson, Mataloni ve Slaughter, 2003).

Dikey Entegrasyon Yatırımlarında gözlenen genel eğilim, üretim sürecinin emek yoğun olan kısmının (montaj) ucuz ve niteliksiz işgücünün bulunduğu

ülkelerde; idari birimler, araştırma geliştirme gibi diğer kısımlarını ise nitelikli işgücünün yeterli derecede bulunduğu ülkede yapmaktadır. 1996 yılı verilerine göre Meksika'da faaliyet gösteren ABD merkezli ÇUŞ'lar üretimlerinin %40'ını ABD'ye satmaktadırlar. Bu oran – Kanada hariç- diğer ülkelerdeki ABD merkezli ÇUŞ'ların ABD'ye satışlarına göre oldukça yüksek bir orandır ve ABD merkezli ÇUŞ'ların Meksika'daki yatırımlarının büyük bir kısmının DEY olduğunu düşündürmektedir. Kanada'daki yavru şirketlerden ABD'ye geri satışın oranı ise %28'dir. ABD ÇUŞ'larının Meksika ve Kanada'da diğer ülkelere göre daha fazla DEY yapması ise coğrafi yakınlık ve bu üç ülke arasında yapılmış olan NAFTA anlaşmasının getirdiği ekonomik entegrasyon gibi etkenlere bağlanmaktadır. Bu faktörlerin yanında Meksika'nın, ABD merkezli ÇUŞ'ların ucuz işgücünden yararlandırılması yoluyla daha çok DYY çekmesi amacıyla yapılmış "maquiladora" programı da, yatırım yaparken DEY'in tercih edilmesinde etkili olmuştur (Shatz ve Venables, 2000; 5-13).

ABD ve İsveç merkezli ÇUŞ'ların yavru şirketlerinin 1986-90-94-98 yıllarına ait ihracat verilerini kapsayan bir çalışmaya göre, ABD merkezli ÇUŞ'ların yavru şirketleri, İsveç merkezli yavru şirketlere göre yatırımcı ülkeye üretimlerinin daha büyük bir kısmını ihraç etmektedirler. ABD merkezli ÇUŞ'ların Meksika ve Kanada'da yaptığı yatırımlar söz konusu bulgunun elde edilmesinde etkili olmuştur. İsveç merkezli ÇUŞ'lar ise yatırım yeri olarak daha çok AB ve ABD'yi tercih etmişler ve pazara yönelik yatırımlara ağırlık vermişlerdir. 1986-1998 dönemi içerisinde yavru şirketlerden yatırımcı ülkelere yapılan ihracatın, bu şirketlerin toplam ihracatına oranı ABD merkezli ÇUŞ'lar için %13 seviyesinden %16'ya yükselirken, İsveç merkezli ÇUŞ'lar için bu oran %5'den %7'ye çıkmıştır (Braconier, Norban ve Urban, 2002; 11).

Dikey Entegrasyon Yatırımları, doğası gereği ticaret yaratıcı etkisi olan türde DYY'dir. Yatırımcı ülke pazarı için üretilen bir ürünün, DEY yapılması sonucunda farklı bir ülkede montajının yapılarak yatırımcı ülkeye ihraç edilmesi hem yatırımcı ülke hem de ev sahibi ülkenin dış ticaret hacmini artırmaktadır. DEY sadece yatırımcı ülke pazarına yönelik olarak değil, bir bölgesel ekonomik entegrasyonun ticaret engelleri ile karşılaşmadan rekabetçi bir fiyatla satış yapabilen bir ihracat üssü haline gelmektedir. Bölgesel Ekonomik Entegrasyonu hedefleyen DEY sonucunda da yatırımcı ülkenin, ev sahibi ülkenin ve Bölgesel Ekonomik Entegrasyonun dış ticaret hacmi artmaktadır. Dolayısıyla, Dikey Entegrasyon

Yatırımları ülkeler arasındaki ticareti ikame etmemekte, aksine uluslararası ticaret için tamamlayıcı rol oynamaktadırlar (Göver, 2005; 9).

1.7.4.3. Bilgi Sermayesi Modeli (BSM):

Doğrudan Yabancı Yatırımı açıklamaya çalışan son teori yukarıda açıklanan Yatay Entegrasyon Yatırımları ve Dikey Entegrasyon Yatırımlarının birlikte değerlendirilmesi ile oluşturulan Bilgi Sermayesi Modelidir. BSM teorisi de YEY ve DEY'de olduğu gibi iki ülke, iki mal ve iki faktör (nitelikli ve niteliksiz işgücü) varsayımına dayanır. Ancak, bu teorinin ayırt edici özelliği ikisi yerli, ikisi YEY yapmış ÇUŞ, ikisi DEY yapmış ÇUŞ olmak üzere altı farklı firma türünü modele dahil etmiş olmasıdır (Markusen, Venables, Konan ve Zhang, 1996).

Teoriyi göre ticaret maliyetlerinin marjinal üretim maliyetinin %20'sini oluşturduğu varsayımı altında, yavru şirketlerin üretimi yatırımcı ve ev sahibi ülkelerin ekonomik, demografik büyüklükler ve faktör donatımı açısından benzeşmeleri halinde en yüksek düzeyde gerçekleşmektedir. Benzer ülkeler söz konusu olduğunda ÇUŞ'lar yatay entegrasyon yatırımlarını tercih etmektedir (Göver,2005;10).

Yukarıda belirtilen marjinal maliyet varsayımı korunarak, yatay entegrasyon yatırımları yapan ÇUŞ'larla dikey entegrasyon yapan ÇUŞ'ların toplam sabit maliyetlerinin birbirine eşit olması varsayımı modele eklendiğinde ekonomik büyüklükler ve faktör donatımı açısından birbirine benzer ülkeler arasında ÇUŞ'ların YEY yapmaya yöneldiği gözlenmiştir (Göver,2005;10).

Ticaret maliyetlerinin düşük olduğu ve yatay entegrasyon yatırımları yapan ÇUŞ'ların yerli firmalara göre iki kat toplam sabit maliyete katlandığı varsayıldığında, farklı faktör donatımına, dolayısıyla farklı faktör fiyatlarına, sahip ülkeler arasında ÇUŞ'ların dikey entegrasyon yatırımları yaptığı sonucuna ulaşılmaktadır (Markusen ve Maskus, 2001).

Bu sonuçlardan yola çıkarak, faktör donatımları ve ekonomik büyüklükler yönünden benzer ülkeler söz konusu olduğunda DYY ve ticaretin birbirini ikame ettiği, farklı

faktör donatımına sahip ülkeler arasında da bu ilişkinin tamamlayıcı olduğu söylenebilir (Göver, 2005;11).

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADAKİ TARİHİ GELİŞİMİ:

Bugün çeşitli ülkeler arasında geliştirilen iktisadi ilişkilerin temel özelliklerinden bir kısmı, İngiltere'de başlayıp Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devrimi sırasında ortaya çıkmıştır (Serin, 1981; 5). Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde yaklaşık olarak üç asır boyunca sermaye ve tabii kaynaklar, nüfusa oranla yoğun olduğu alanlardan daha az yoğun olduğu alanlara akmıştır. Bu akım XIX. asırda en yaygın hale gelmiştir (Tuncer, 1968; 16).

1880'li yılların ilk yarısında İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu hammadde, madenler ve petrolün çıkarılması için sömürgelerde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını temsil etmiştir (Uras, 1979; 27). Çünkü endüstri devriminin bir sonucu olarak 19. yy'ın ikinci yarısında, özellikle batının sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla karı sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz işgücüne sahip dönemin sömürgeleri ve bağımsız az gelişmiş ülkeleri olmuştur (Alpar, 1978; 3).

19. yüzyıla kadar yabancı sermaye olarak Batı Avrupa sermayesinden söz edilirken, 1914 yılından sonra ABD devreye girmiştir. Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ABD, yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almıştır. Ancak 1929-30 Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye yönelmişlerdir (Uras, 1979; 31).

İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle yabancı sermaye yatırımlarında farklı bir döneme girilmiştir. İkinci Dünya Savaşından önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımları şeklindedir. Savaştan sonraki dönemde doğrudan yabancı yatırımlar önem kazanmaya başlamıştır. Şüphesiz bu

gelişmede, 1950'li yıllardan sonra dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan ve doğrudan yabancı yatırım niteliğinde olan çok uluslu şirketlerin rolü büyük olmaktadır.

2.1.1.1950-1980 Dönemi

II. Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları artmıştır. Bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Yabancı sermaye yatırımları, ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelere, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye yatırımlarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir. Üçüncü Dünya Ülkeleri, sadece asgari düzenlemeler değil, vergi bağışıklıkları ve sübvansiyonlar gibi özel teşviklerle dış yatırımlar için uygun bir iklim sağlamaya gayret etmişlerdir (Frank, 1980; 2).

Savaş sonrası yıkılan Avrupa, savaşın hem siyasal hem de ekonomik galibi ABD'nin kredi ve hibelerine muhtaç duruma gelmiştir. SSCB ve Batılı müttefikleri arasında savaş sonrası dünyaya yönelik uzlaşmazlıklar nükleer silahların tehdidi altında ve iki farklı ideoloji temelinde, iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD bu nedenle kendi etki sahasında kalan bölgeleri ve eski dünya güçleri olan Batı Avrupalı müttefiklerini ekonomik olarak kalkındırma amacıyla yatırımlarını bu bölgeye aktarmıştır. ABD'nin büyük destek olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulması ile de ABD'nin Avrupa içindeki yatırımlarında önemli artışlar meydana gelmiştir (Görgün, 2004; 21).

1944 yılında yeni bir uluslararası para sistemi kurmak amacıyla Bretton Woods konferansı yapıldı. Konferansta alınan kararlar çerçevesinde Dünya İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kuruldu. Dünya paraları dolara bağlanarak, uluslararası değişimde kolaylık sağlanmıştır.

1973 yılında ortaya çıkan Petrol Krizi ile DYY'lerin yavaşlamasına neden olmuştur. Petrol Krizi, fiyatların yüksek olması nedeniyle petrol üreten ülkelerin kısa dönemde önemli miktarda gelir elde etmelerine neden olarak, aslında petrol tüketen ülkeler açısından bir kriz olmuştur.

2.1.2.1980-2005 Dönemi

1980 sonrasında petrol fiyatlarının düşmesi kredi döngüsünün azalması, kullanılan kredilerin etkin ve verimli yatırımlarda kullanılamaması gibi etmenlerle gelişmekte olan ülkelerde dış borçlarını geri ödeme sorunları ortaya çıkmıştır. Borçlu gelişmekte olan ülkeler, artan ölçüde dışa açılma, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, özelleştirmenin yaygınlaşması ve firma birleşmelerine yönelik teşvik edici düzenlemelerle yabancı yatırımı çekmeye çalışmışlardır.

Klasik liberal iktisadın etkinleşmeye başladığı 1980 sonrasında en önemli özelliği Çok Uluslu Şirketlerin yabancı yatırımların niteliğini ve niceliğini değiştirmeleridir. Bu yıllarda, Sovyetler Birliğinin dağılması ve Çin'in artan ölçüde dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları yabancı sermaye yatırımlarının hızlanmasını sağlamıştır. Diğer yandan, ulaşım ve iletişimde yaşanan olumlu gelişmeler DYY artışında uygun koşulların sağlanmasına yardımcı olmuştur.

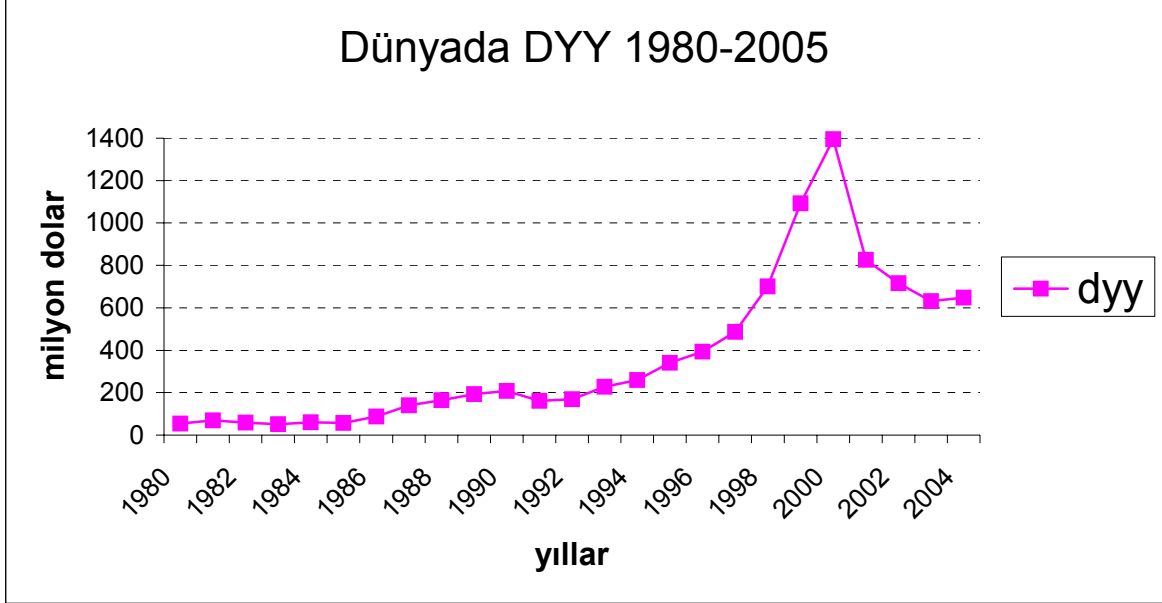
1990'larda esen küreselleşme, liberalleşme rüzgarları, toplumların doğrudan yabancı yatırımlara bakış açılarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Böylece, sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır (Tanrıku, 2002).

Son on yılda yabancı iştiraklerin üretim ve satışları dünya gayri safi yurtiçi hasılasından ve ihracatından daha hızlı artmıştır. Gelişmiş ülkelerde yapılan bu uluslararası üretimin çoğu hizmetler alanında yer almaktayken, gelişmekte olan ülkelerde daha çok imalat sanayiinin çokuluslu şirketler tarafından seçildiği görülmektedir. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerde de hizmet üretimi çokuluslu şirketler tarafından yapılarak giderek ivme ve önem kazanmaktadır (Töre,2001;79)

Dünya ekonomisindeki sınır ötesi yatırımlar son on yılda oldukça hızla artmıştır. 1973-2000 yılları arasında dünya genelinde yıllık DYY akışı 50 kat artarak 25 milyar dolardan 1,396 milyar dolara yükseldi. Daha sonra 2000-2002 yılları arasında da DYY akışı jeopolitik belirsizlik, güvenlik riskleri, küresel ekonomideki durağanlık, yavaş yavaş düşen borsa fiyatları ve ortak kazançlara ve yönetsel uygulamalara duyulan ilgi dolayısıyla yaklaşık üçte iki oranında düştü. DYY'nin

gelişmiş ülkelere (yarıdan fazla) akışındaki önemli düzeyde düşüşün nedeni, ülkeler arası birleşimlerin ve kazanımların 2001 yılı itibariyle sona ermesinden kaynaklanıyordu (Öğütçü,2003).

Şekil 2.1.Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırımlar 1980-2005

TCMB - EVDS

Son otuz yılda ilk defa üç yıllık düşüş periyodu ile doğrudan yabancı sermaye miktarları 2001 yılında 826 milyar dolar, 2002 yılında 716 milyar dolar ve 2003 yılında 632 milyar dolar ve 2004 yılında 648 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.2.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN DÜNYADAKİ COĞRAFİ DAĞILIMI

Dünyadaki doğrudan yabancı yatırımların ülkeler itibariyle dağılımı son yıllarda değişim göstermiştir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının (UNCTAD) hazırladığı 2005 yılı Dünya Yatırım Raporunda belirtildiği üzere; 2001 yılında yüzde 41, 2002 yılında yüzde 13, 2003 yılında yüzde 12 azalış göstermiştir. 2004 yılında ise 2003 yılına göre yüzde 2,5 artış göstermiştir. Dünyada 2004 yılında doğrudan yabancı yatırım 648 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeler arasındaki dağılımı da değişiklik göstermiştir. Buna göre yabancı yatırımların daha önce yasak veya çok sınırlı olduğu Rusya, Polonya, Macaristan ve Romanya'nın aldığı pay artmıştır. Aynı zamanda, Çin'e yönelik doğrudan yabancı yatırımlar da artış göstermiştir.

2004 yılında en yüksek doğrudan yabancı yatırım girişi olan ülke 95,9 milyar dolar ile ABD olmuştur. İngiltere ise 78,4 milyar dolar ile doğrudan yabancı yatırım çeken en yüksek ülke sıralamasında ikinci sırada yer alırken, Çin 60,6 milyar dolar ve Lüksemburg 57 milyar dolar ile sırayı takip etmiştir.

2004 yılında, gelişmiş ülkelere yatırım girişi yüzde 14'lük bir düşüşle 380 milyar dolara gerilerken, Avrupa Birliğinde de 216 milyar dolara gerilemiştir. Japonya'ya yatırım 2003'e göre 2004'te yüzde 24 artışla 8 milyar dolara çıkarken, diğer gelişmiş ülkelere Yeni Zelanda, Norveç, İsrail ve İsviçre'ye giriş azalmıştır. Gelişmekte olan ülkelere yatırım girişi ise yüzde 40 artışla 233 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece bu ülkelerin küresel doğrudan yabancı yatırımdan aldıkları pay yüzde 36'ya yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkeler içinde en yüksek giriş alan ülkeler sıralaması ise; Çin, Brezilya, Meksika ve Singapur'dur. Az gelişmiş ülkelere yönelik yatırım girişi de artış göstermiştir (Kaymak, 2005; 76).

Tablo: 2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeler İtbari İle Dağılımı

	1980	1990	2000	2001	2002	2003	2004
Dünya	55.108	207.878	1.396.539	825.925	716.126	632.599	648.146
Gelişmiş Ülkeler	46.629	172.067	1.134.293	596.305	547.778	442.157	380.022
ABD	16.918	48.422	314.007	159.461	71.331	56.834	95.859
AB	21.485	97.759	696.295	382.620	420.433	338.678	216.440
Gelişmekte Olan Ülkeler	8.455	35.736	253.179	217.845	155.528	166.337	233.227
Orta-Doğu Avrupa	24	75	9.067	11.775	12.821	24.106	34.897
Çin	57	3.487	40.715	46.878	52.743	53.505	60.630
Türkiye	18	684	982	3.352	1.137	1.752	2.837

Kaynak: <http://stats.unctad.org>

Dünya Yatırım Raporu'na göre , Türkiye 2003 yılında 1,75 milyar dolarla 57inci sırada iken, 2004'te 2,84 milyar dolarla 35inci sırada yer almıştır. Türkiye doğrudan yabancı yatırım çekme potansiyeli yüksek olmasına rağmen dağılımdan minimum düzeyde pay almaktadır.

2.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI YÖNLENDİREN ULUSLARARASI KURULUŞLAR

2.3.1. Dünya Ticaret Örgütü (WTO):

Dünya Ticaret Örgütü (WTO), çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organıdır. WTO, hükümetlerin iç ticaret yasalarını ve düzenlemelerini nasıl yapacakları konusunda yasal bir çerçeve ortaya koymaktadır ve toplu görüşmeler ve müzakereler yoluyla ülkeler arasında ticari ilişkilerin geliştirildiği bir platformdur.

1986-1994 Uruguay Turu sonucunda alınan kararla kurulan Dünya Ticaret Örgütü, 1 Ocak 1995 yılında faaliyete başlamıştır. 2005 yılı verilerine göre, 149 üye ülkesi vardır. Türkiye de 26 Mart 1995 tarihi itibarıyla WTO üyesidir.

WTO'nun ulaşmak istediği ticaret sisteminin bazı önemli ilkeleri (Karakoç,2003;16);

- Ülkelerin kendi ürünleri, hizmetleri ve uyrukları ile diğer ülkelerin ürünleri, hizmetleri ve uyrukları arasında ayrımcılık yapmalarının önlenmesi.
- Kotalar, gümrük tarifeleri gibi ticaret engellerinin müzakereler yoluyla en aza indirilerek daha serbest ticaretin sağlanması.
- Tarifeler, tarife dışı engeller ve diğer önlemleri de içeren tüm ticaret engellerinin keyfi olarak artırılmasını engellemek ve pazara giriş koşullarının yabancı teşebbüs, yatırımcılar ve hükümetler açısından kestirilebilir olması.
- İhracat teşvikleri gibi "haksız" uygulamaların önlenmesi yoluyla daha rekabetçi bir uluslararası ticaretin sağlanması ve
- Gelişmekte olan ülkelere uyum için daha fazla zaman, daha büyük esneklik ve ayrıcalıklar tanınmasıdır.

2.3.2. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD):

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü 1961 yılında, gelişme yolunda olan ülkelere uluslararası işbirliği içinde yardım yapılması amacıyla kurulmuştur. Türkiye, 29 Mart 1961 yılında OECD ye katılmıştır. Bugün örgütün 30 üye ülkesi bulunmaktadır.

OECD'nin üç temel amacı şu şekilde belirtilmiştir;

- Üye ülkelerde kendi kendine yeterli en yüksek ekonomik gelişme ve istihdam sağlamak, bu esnada mali istikrarı korumak.
- Üye olan ve olmayan ülkelerde ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak
- Dünya ticaretinin uluslararası taahhütler çerçevesinde ve ayırıcı olmayan bazda gelişmesine katkıda bulunmak.

2.3.3. Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı (UNCTAD):

Birleşmiş Milletler Kalkınma ve Ticaret Konferansı, 1964 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Kuruluş amacı, kalkınmakta olan ülkelerde iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı hızlandırmaktır. Bu tarihten itibaren UNCTAD, barışçıl ve karşılıklı yarar ilkelerine dayalı olarak büyümeye, adil bir uluslararası ticaret ve ekonomik düzen kurmaya çalışmaktadır. 188 üye ülkesi bulunmaktadır.

UNCTAD'ın hedefleri beş ana başlık altında toplanabilir (Karakoç, 2003; 28);

- Farklı gelişme seviyesindeki ülkeler arasındaki dış ticareti, özellikle gelişme yolunda olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandıracak şekilde teşvik etmek.
- Ekonomik kalkınma ve uluslararası ticarete ilişkin ilke ve siyasetleri belirlemek ve bunları uygulamak
- Birleşmiş Milletler sistemi içinde diğer uluslararası kuruluşlar ile ekonomik kalkınma ve uluslararası ticaret konularında işbirliği yapmak
- Uluslararası ticarete ilişkin çok taraflı anlaşmalar yapılmasına yardımcı olmak

- Uluslararası ticaret ve kalkınma konularında Birleşmiş Milletler üyeleri diğer ekonomik kuruluşlar arasında ekonomi politikalarının uyumunu sağlayacak bir merkez görevini yerine getirmektedir.

2.3.4. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC):

Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), 1956 yılında kurulmuştur. IFC, 178 üye ülkeye sahiptir. Kuruma üye olabilmenin ön koşulu, Dünya Bankası üyesi olmaktır.

IFC, temel kuruluş amacı, Dünya Bankası'nın (WB), üye ülkelere yönelik faaliyetlerini desteklemek için, üye ülkelerde, özellikle daha az gelişmiş bölgelerdekiler öncelikli olmak üzere, verimli özel kesim kuruluşlarının büyümesini özendirme yoluyla ekonomik kalkınmaya daha fazla katkıda bulunmaktır (Eğilmez,1997;100).

IFC'nin ana hedefleri;

- Gelişmekte olan üye ülkelerin özel sektör projelerini finanse etmek
- Gelişmekte olan üye ülkelerin özel şirketlerinin uluslararası finans piyasalarında finansman sağlamasına yardım etmek
- Özel sektör dünyasına ve hükümetlere öneri ve teknik yardımda bulunmak

2.3.5.Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA):

Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı 1985 yılında kurulmuştur. Kuruluş amacı, gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye yatırımlarını, ticari olmayan risklere karşı, garanti altına alarak korumak üzere kurulmuştur. MIGA sayesinde yabancı sermaye, herhangi bir risk almadan, o ülkenin sermaye payı ve ödediği primlerle karşılanan garanti olanağına kavuşmaktadır.

Çok Uluslu Yatırım Garanti Ajansının, bir yatırıma garanti verebilmesi için;

- Yatırımın yapılacağı ülkenin gelişme yolundaki ülkeler sınıfından olması

- Yatırımcının ve yatırım şeklinin MIGA Anlaşmasının tanımlandığı çerçeveye uygun bulunması gerekmektedir..

2.3.6. Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID):

Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi, 1965 yılında kendisine üye bir ülke ile bir başka üye ülkenin kişi ve kurumu arasında ortaya çıkabilecek yatırım anlaşmazlıklarının çözüm yeri olarak tasarlanarak kurulmuştur.

Genellikle ev sahibi ülke ile yabancı yatırımcılar arasında ortaya çıkan herhangi bir uyuşmazlıkta mahkemeye başvurarak yargı kararı almak, yerel hukukun ulusal çıkarları gözetmesi nedeniyle yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmemektedir. Bu nedenle bir hakeme başvurarak ortak bir kesin hakem kararı alıp ona uymak veya bir uzlaştırıcı mercii önünde uzlaşma yolunu denemek, yabancı yatırımlara daha uygun gelmektedir. ICSID, yabancı yatırımların bu isteğine yanıt vermektedir.

2.4.TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHİ:

Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'deki geçmişi Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyetine liberal anlayış çerçevesinde ilk yabancı yatırımın girmesi için önemli bir adımdır. Kongrede, ülkenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak ve siyasal otoritesinin zedelenmemesi koşuluyla, yabancı yatırımları uyaran bir politikanın izlenmesi gerekliliği kabul edilmiştir. 1923-1929 yılları arasında liberal dış ticaret politikası izlenmiştir.

1929 ekonomik buhranı, tüm dünya ülkelerini olduğu gibi Türkiye Ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik Buhranı izleyen yıllarda ülkeden önemli miktarda yabancı sermaye çıkışı yaşanmıştır. Ekonomiye canlılık kazandırmak isteyen devlet sanayi kurmaya çalışmıştır.

Türkiye'de yabancı sermaye ile ilgili ilk mevzuat 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları kanunudur. Bu yasayla borsalarda serbest işlem gören yabancı hisse senetleri alışverişi ve döviz kontrolünü

düzenlemiştir. 25 Ocak 1930 tarihli ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hazırlanmıştır. Bu kanunun amacı ise, döviz ve yabancı sermaye hareketlerini düzenlemek ve denetlemektir. Ancak, 22 Mayıs 1947 tarihli ve 13 sayılı kararla, kanunda ek düzenlemeler yapılmıştır. Böylece yabancı sermayenin döviz olarak getirilmesi ve tarım, sanayi, ulaştırma, turizm gibi alanlarda yatırılması öngörülmektedir.

2.4.1.1950-1980 Dönemi

1950'li yıllar dünya çapında büyük olayların meydana geldiği yıllardır. Bu tarihlerde, başta ABD olmak üzere, batı devletleri özel teşebbüsün ve özel yabancı sermayenin teşvikini, aynı zamanda dış ticaretin serbestleşmesini tavsiye etmiştir. Türkiye Ekonomisinde, özel teşebbüs ve devlet teşebbüslerinin birbirlerini engellemeden, tamamlayıcı olarak çalışmaları esas alınmıştır. Bu dönemde sermaye faaliyetlerinin esas olduğu ilkesi belirlendikten sonra, faaliyet sahaları iyice sınırlandırılmak şartıyla özel teşebbüs ile devlet teşebbüslerinin birlikte çalışması amaçlanmıştır.

1950 yılında çıkarılan 5583 sayılı kanun, hazinece özel teşebbüslere kefalet edilmesi ve döviz taahhüdünde bulunulması yabancı sermayeye dair ilk düzenlemedir. Bu kanun özel teşebbüslere dövizle borçlanma imkanı getirmiştir. 5583 sayılı kanun bir yıl sonra kaldırılmış, 8 Eylül 1951 yılında kabul edilen 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu yürürlüğe konmuştur. Böylece yabancı sermaye, Türk Özel sermayesine açık olan işlerde kullanılacak, tekel ve ayrıcalık öngörmeyecek, sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında çalışabilecek duruma getirilmiştir. Yine bu kanuna göre yabancı sermayenin yıllık kar transferi %10'u geçmemesi kararı alınmıştır. Ancak o yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler, yetişkin insan gücü eksikliği ve altyapı noksanlığı gibi nedenlerle, 1980 yılına kadar yabancı sermaye yatırımı girişi yeterli düzeyde sağlanamamıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse, bu dönemin ekonomik gelişmesini etkileyen başlıca faktörlerden biri, ülke ekonomisinin yabancı yatırımlara yeniden açılışını simgeliyor olmasıdır. Buna rağmen yabancı yatırımların üretime yönelik payı çok az olmuştur. Sanayi üretimine yönelik yabancı yatırımda ithal girdi kullanılmakla

birlikte, yetersiz teknoloji ve düşük ölçekle üretimde bulunulması, uzun dönemde yerli sanayi üretiminin gelişmesinde olumsuzluklar yaratmıştır. Sanayi üretiminin karlı olması, ancak iç pazarın genişlemesi ve ithalatın yasaklanması ile sağlanabilmiştir .

1963 yılında planlı döneme geçilmesiyle birlikte kalkınmanın finansmanında yabancı yatırıma olan ihtiyaç ön plana çıkmıştır. Kalkınma Planlarında yabancı yatırımların Türkiye Ekonomisine olan katkısını arttırmak ve yabancı yatırımların girişini kolaylaştırmak amacı gözetilmiştir. Böylece yabancı sermayenin çalışma ve işleme şartları daha etkin hale getirilmiştir. Aynı dönemde yabancı yatırımların ihracata ve turizm sektörüne kaydırılmasına ağırlık verilmiştir. Yabancı yatırımlardan izin alındığı halde, faaliyete geçmeyen, faaliyetini durduran, gerçekleştirme sürecini aşanların izinleri geri alınmıştır. Türk Ekonomisinin iktisadi gelişimine faydalı olma prensibi çerçevesinde doğrudan yabancı yatırımların transfer edilen teknolojiyi ülke şartlarına uydurmaları, araştırma laboratuvarları kurmaları, öncelikle makine, imalat, kimya, elektronik sektörlerin ara malı ve yatırım malı niteliğinde olanlara öncelik verilmesi şeklinde uygulamalar izlenmiştir.

2.4.2.1980 – 2005 Dönemi

Dünyada 1980 yılından sonra uygulamaya konulan dışa açılmacı büyüme politikası sonucunda birçok ülkede uluslararası sermaye hareketleri yoğunluk kazanmıştır. Türkiye Ekonomisi de 1980 sonrası yabancı sermaye ve mal hareketleri üzerindeki kısıtlamaları kaldıran idari ve yasal düzenlemeleri başlatmıştır.

24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin önemli bir bölümü yabancı sermaye ile ilgilidir. 24 Ocak istikrar tedbirleri arasında, yabancı yatırım karar ve uygulamalarına yön vermek üzere 8/168 sayılı “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” hazırlanmıştır. Kararnameyle yapılan düzenlemeler ile ülkemize yabancı sermaye girişi teşvik edilmiş ve yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar görülmüştür. Alınan bu teşvik tedbirleri arasında yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına karar verilmiştir. Ayrıca yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili kamu kurumlarında “yap-işlet-devret” modelinin

kabulü ile “joint-venture” şeklindeki ortak yatırım girişimleri yer almaktadır (Oksay, 1998).

24 Ocak Kararnamesi maddeleri içerisinde yabancı sermaye teşvik kanunu da yer almıştır. Teşviklerden yararlanmak isteyen doğrudan yabancı yatırımcıların ülke ekonomik kalkınmasında yararlı olması, Türk özel sektörüne açık bir faaliyet sahasında çalışması, tekel veya özel imtiyaz ifade eden alanlarda olmaması gerekmiştir. Ayrıca, yabancı yatırımlarla ilgili işlemlerin hızlı ve düzenli şekilde işleyebilmesi için, başbakanlığa bağlı sermaye dairesi kurulmuştur.

1980 yılından sonrasında Türkiye, dünya ülkeleri ile bütünleşmek için yeni ekonomik kurallar benimsenmeye çalışılmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin yabancı yatırımlarını pazara çekebilmek için, serbest rekabete yönelerek, ekonomik ve politik istikrar politikaları izlenmiştir. Uygulanan liberal politikalar sonucunda, bu yıllarda ülkemize yapılan yabancı yatırımlar büyük oranda artmıştır.

1983 yılından sonra Türkiye’de, ticaret rejimi ve sermaye piyasaları büyük ölçüde serbestleştirilmiştir. Gümrük korumaları neredeyse sıfırlanmış, sermaye hareketleri ve döviz fiyatları üzerindeki kısıtlamalar azalmıştır. Yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile özelleştirme kanunlarında değişiklik için yapılan çalışmalar sonucunda yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. 6224 sayılı bu kanunla, Türkiye’ye girecek yabancı sermaye, ülke çapında tekel oluşturacak faaliyetlerde bulunan kuruluşlarda çoğunluk hissesine sahip olmayacaktır. Diğer yandan, devlet müdahalesi en aza indirgenmeye çalışılmış, serbest piyasa ekonomisi kurulmuş, Türk ekonomisini dünya ekonomisi ile entegre etme yoluna gidilmiş ve Türk Lirası konvertibl hale getirilmiş, Türkiye ikili ve çok taraflı anlaşmalara girmek suretiyle yabancı sermaye için güvenilir bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır (Bozer, 2005, 150).

1989 yılında Türkiye’de sermaye piyasalarının tamamıyla serbestleşmesi yaşanmıştır. Sermaye akımlarının bu tarihten sonra tam anlamıyla liberalleşmesi ile başlangıçta oluşan sermaye girişleri Türk ekonomisinin içsel dinamiklerinin neden olduğu sorunları çözmeyi kısmen ve geçici olarak başarabilmiş olsa da uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme sürecini beraberinde getirememiştir (Alper ve Öniş, 2001, 205).

1991 yılında başlayan Körfez Savaşı ve ekonomik kriz sonucunda yabancı yatırımlar için kötü bir yıl olmuştur. VI. Planının son yılı olan 1994 yılına girilirken yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve TL'nin reel olarak aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. Bu gelişme işgücü maliyetindeki reel artışlar, doğrudan ve dolaylı, ihracat teşviklerindeki azalma ile birleşerek Türk ekonomisinin hızla rekabet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Sonuçta yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dış dengede de hızla bozulmaya neden olmuş, ithalat hızla artmış, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açığı önemli boyuta ulaşmıştır. Hızla bozulan iç ve dış dengeler 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmıştır. Tüm bunların sonucunda 5 Nisan 1994 de Olağanüstü İstikrar Tedbirleri" açıklanmıştır. Kriz sonrasında Türkiye'de %125 oranında üç rakamlı enflasyon ve negatif büyüme ile "stagflasyon" içinde ayakta durmaya çalışmış, hedeflenen doğrudan yabancı yatırım rakamı da uzak bir hayal olmaktan öteye geçememiştir (Görgün, 2004, 47).

1994 yılında çıkan ekonomik kriz, yerli ve yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkilemiştir. İzleyen birkaç yılda ekonomik belirsizlik, güvensiz pazar koşulları ve politik ortam yabancı yatırımcıyı korkutmuştur. Türkiye ekonomisini etkisi altına alan kriz, ülkeye girişi izin verilen yabancı sermaye miktarını %30.13 oranında düşürerek 1993 yılında 2.1 milyon dolardan, 1994 yılında 1.4 milyon dolara düşürmüştür.

Türkiye Gümrük Birliği'nin başlamış olması ve krizin etkilerinin azalmış olmasıyla yabancı yatırımcının geleceğe biraz olsun umutla bakmasına neden olmuştur. Gümrük Birliği ile birlikte yabancı yatırımların artması beklenmiştir. Ancak 1996 yılında Gümrük Birliğine dahil olan Türkiye beklenen ölçüde doğrudan yabancı sermaye çekememiştir. 1997 yılında 1.7 milyar dolarlık izin verilen yabancı yatırımdan 800 milyon dolarlık kısmı fiilen gerçekleşmiştir. 1998 yılında, fiili gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar 940 milyon dolar, 1999 yılında ise 783 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

1999'da TCMB anayasada değişikliğe giderek, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi konusunda çekingen davranmasına gerekçe gösterilen Tahkim Kanunu kabul etmiştir. Anayasa değişikliği ile artık yabancı sermaye yatırımlarından doğan hukuksal uyumsuzlukların, ülke yargı organları yerine, iki tarafça belirlenen bir

hakem kurulunda çözümlenmesine karar verilmiştir. Tahkim öncesinde kamu hizmetleri imtiyaz kabul edildiğinden bu hizmetlerin devri Danıştay incelemesinde tutuluyordu. Türkiye, akit taraf ülkelerinde yapılan yabancı sermaye yatırımlarının ve ilgili faaliyetlerinin tabi olacağı muameleyi belirleyerek daha yakın ekonomik işbirliği için uygun şartların yaratılması, akit taraf ülkelerinde özel teşebbüsle devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yollarının tespit edilmesi, daha istikrarlı bir yatırım ortamının temini ve yatırımcılara ekonomik ve yasal güvence sağlanması amacıyla şimdiye kadar 67 ülkeyle yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların Türkiye ile üçüncü ülkeler arasındaki sermaye akışının artmasına yardımcı olmaları beklenmektedir (Türkyılmaz, 2004).

Türkiye 2000'li yıllara üç olumlu gelişme ile beraber girmiştir; birincisi AB'ye aday ülke statüsü kazanması, ikincisi enflasyonu döviz çıpası ile aşağı çekme programının yürürlüğe koyması, üçüncüsü ise üçlü koalisyon hükümetinin görece başarılı bir çalışma içinde olmasıdır.

2000 yılında Türkiye'ye telefon hattı ihalesi ile gelen İtalyan ortak 1,5 milyar dolar doğrudan yabancı yatırımda bulunmuştur. Bu yabancı yatırım cumhuriyet tarihindeki en yüksek giriştir.

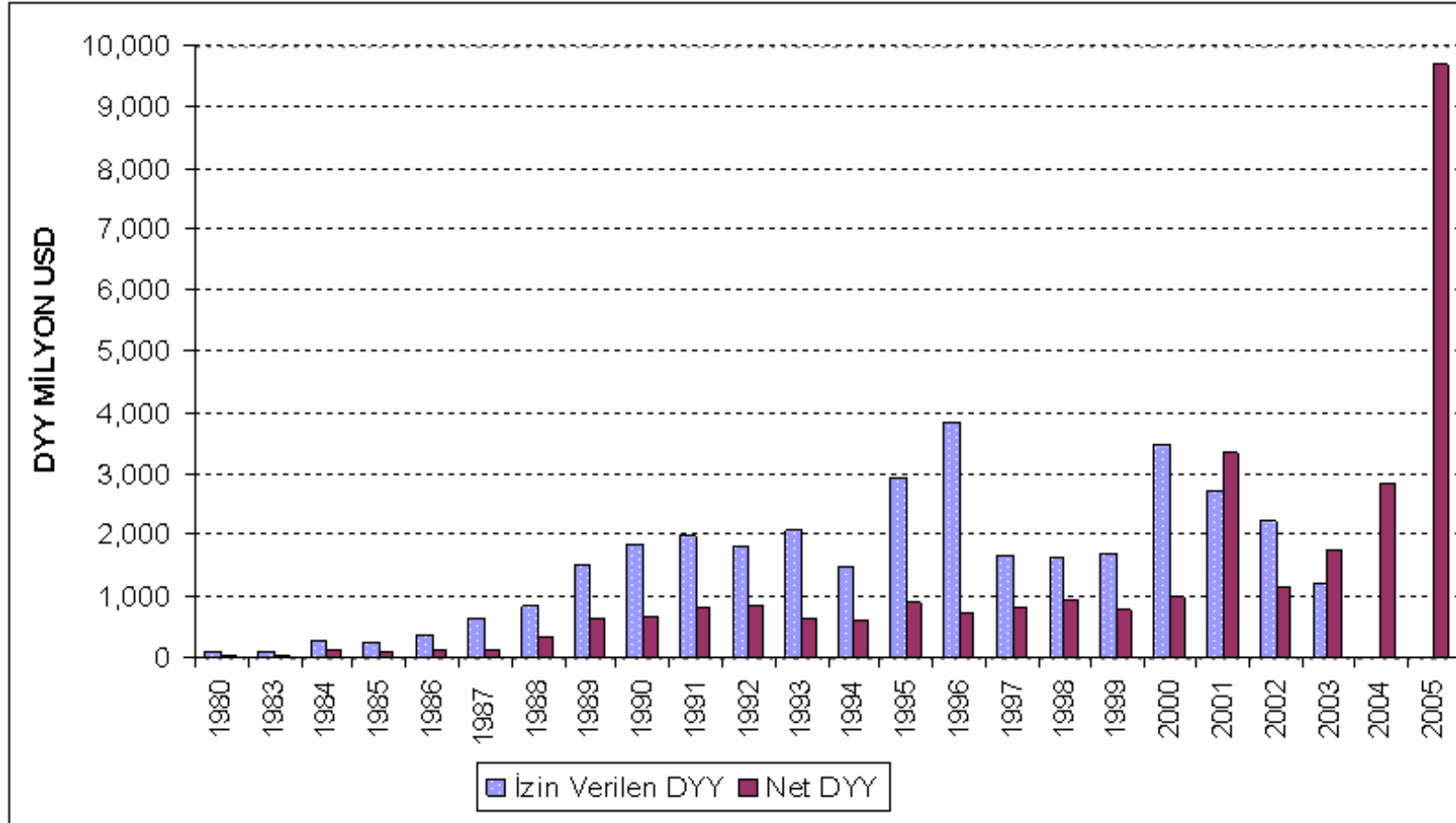
2003 yılında Yabancı Sermaye Teşvik Kanununun yürürlükten kaldırılmasına karar verilmiştir. Yeni yasaya göre, doğrudan yatırım tanımının, haklarının uluslararası standartlara uyulması ve doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüşmesine bağlanmıştır. Tarihsel süreç dikkate alındığında gelinen nokta da artık bu yasayla yabancı sermaye yatırımları ülkemiz için olmazsa olmaz bir kaynak olarak kabul görmüştür. Korumacı ve devletçilik yanlısı politikalarla liberal ve dışa açılmayı savunan politikalar arasındaki tarihsel süreç, liberal anlayıştan yana bu yasayla noktalanmıştır (Türkyılmaz, 2004).

Yeni yasayla izin ve onay yükümlülüğü yerini bildirim bırakmıştır. Ayrıca yabancılık unsuruyla ilgili yeni tanımlamalar getirilmiştir. Bu yasayla yurt dışında yerleşik Türk vatandaşlarının yatırımları da böylece yabancı sermaye yatırımlarına tanınan ayrıcalıklardan yararlanma hakkına kavuşmuştur. Yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde 4686 sayılı milletler arası tahkim kanunu yetkili

kılınmıştır. Ayrıca yatırım serbestisi ve milli muamele, yabancı yatırımların kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmayacağı ve devletleştirilemeyeceği, yabancı yatırımların, kar, temettü, dış kredilerin yurt dışına serbestçe transferi, sayı ve iş niteliği olmaksızın yabancı personel istihdamı ayrıcalığı gibi ana başlıklarla yeni ve köklü düzenlemeler getirilmiştir.

UNCTAD'ın 2005 yılı "Dünya Yatırım Raporu"na göre; Dünyada yabancı doğrudan yatırımlarda 1980'li yıllarda başlayan artış eğilimi 2004'te 2003'e oranla 15.5 milyar dolar olarak artarak 648 milyar dolara çıkmıştır. Daha çok sınır ötesi şirket birleşmeleri ve şirket satın almaları biçiminde gerçekleşen bu yabancı yatırımlar genelde gelişmiş ülkelerde yoğunlaşmaktadır. Bu raporla, doğrudan yabancı yatırımlarda en çok faydayı gelişmiş ülkelerin aldığı, gelişmiş ülkelere yapılan yatırımların az gelişmiş ülkelere yapılan yatırımlardan kat kat fazla olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Türkiye'ye 2004 yılında 2.8 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım girişi olmuş Türk şirketlerinden de dünyanın diğer ülkelerine 859 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır. 2005 yılında doğrudan yabancı yatırım ise 9.7 milyar dolar.

Tablo.2.3. Türkiye 'de İzin Verilen – Fiili Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar 1980-2005

Kaynak: Hazine verileriyle hazırlanmıştır.

*2003 yılında Doğrudan Yabancı Yatırımlarda izin yükümlülüğü kaldırılmıştır.

2.5.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YOĞUNLAŞTIĞI SEKTÖRLER

2005 yılı itibariyle 9.778 adet yabancı sermayeli şirket ve şube kurulmuş, 1.929 adet yerli sermayeli şirkete de yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiş olup, toplamda 11.707 adet yabancı sermayeli şirket ülkemizde faaliyette bulunmaktadır.

Sektörler itibariyle doğrudan yabancı yatırımların, başta toptan ve perakende şirket (4293) olmak üzere, imalat sanayi (2539), gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri (1156) sektörlerinde faaliyette bulunmaktadır.

Tablo.2.4. Sektörler İtibariyle Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Sektörler	1954-2002	2003	2004*	2005*-Ekim	Toplam
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	72	27	30	25	154
Balıkçılık	14	2	2	3	21
Madencilik ve Taşocakçılığı	108	14	33	42	197
İmalat Sanayii	1.508	277	372	382	2.539
Elektrik, Gaz ve Su	17	9	17	9	113
İnşaat	61	30	140	275	658
Toptan ve Perakende Ticaret	1.690	445	929	663	4.293
Oteller ve Lokantalar	506	64	79	136	926
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	309	93	219	228	994
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	85	14	8	17	156
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	270	92	236	408	1.156
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	17	3	3	7	31
Eğitim Hizmetleri	14	7	12	17	53
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	45	21	27	38	147
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	64	42	43	70	262
Evlerde Yaptırılan Hizmet İşleri	1	1	--	1	3
Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri	2	--	--	2	4
Toplam	4.580	1.141	2.150	2.323	11.707

* Geçici Veriler

Kaynak: HM-YSGM

Tablo. 2.5. Kuruluş Türlerine Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlı Şirketler

	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*-Ekim	Toplam
Yeni	3.928	356	351	371	899	1.608	1.887	9.400
İştirak	495	116	119	123	206	478	392	1.929
Şube	157	20	34	23	36	64	44	378
Toplam	4.580	492	504	517	1.141	2.150	2.323	11.707

* Geçici Veriler

Kaynak: HM-YSGM

2000 yılından beri yabancı sermayeli kuruluşların türlerine baktığımızda, ülkeye ilk kez giriş yapan doğrudan yabancı sermaye olduğu dikkat çekmektedir. 2005 yılı verilerine göre ülkeye giriş yapan DYY'nin, 9.400 adet yeni , 1.929 adedinin iştirak ve 378 adedinin ise şube açarak yatırım yaptığını görmekteyiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE MİLLİ GELİR ARASINDAKİ NEDENSELLİK ANALİZİ: TÜRKİYE UYGULAMASI (1980-2005)

Küreselleşen dünya ekonomisinde önemli yer kaplayan yabancı sermaye konusu bir çok açıdan değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve GSMH arasındaki ilişki Türkiye verileri ile incelenecektir.

3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE MİLLİ GELİR ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Literatürde özellikle 1990 sonrası yapılan DYY ve GSMH arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları sistematik olarak incelenmeye çalışılacaktır.

Chakraborty ve Basu (2002), 1974-1996 yıllık Hindistan verileri ile DYY ve Büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma, Granger nedensellik testi sonuçlarına göre GSMH'dan DYY'ye doğru tek yönlü ilişki bulmuştur.

Wang (2002), çalışmasında kuruluş türlerine göre doğrudan yabancı sermayeyi ele almıştır. 12 Asya Ülkesinden oluşturduğu 1987-1997 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda, imalat sanayideki doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye katkılarının olumlu olduğu sonucuna varmıştır.

Ericsson ve Irandoust (2001), Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç'den oluşan OECD ülke sepeti verileriyle DYY ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Danimarka ve Finlandiya için, DYY ve büyüme arasında ilişki rastlanmamıştır.

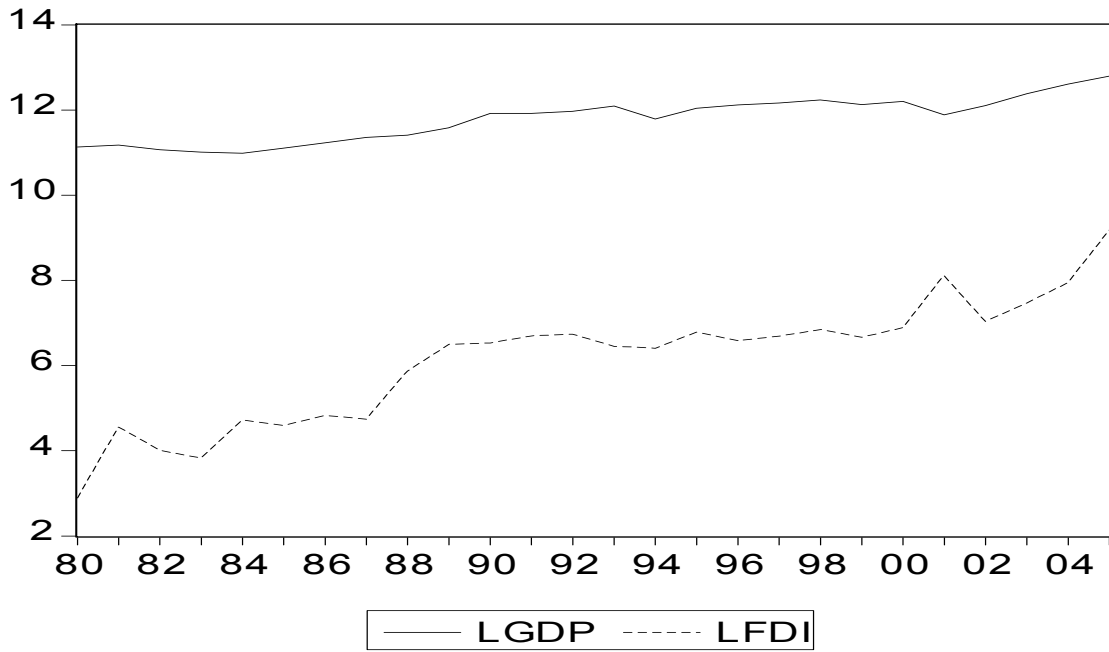
Tsai (1994), büyümenin doğrudan yabancı yatırımları üzerindeki etkisini karşılaştırarak incelemiş ve gelişmiş ülkeler için zayıf, az gelişmiş ülkeler için güçlü bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alvan (2003), ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi Güney Kıbrıs verileriyle açıklamıştır. Çalışmanın sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

3.2. MODELDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER

Model 1980–2005 yılları arası Türkiye’de yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım ve Gayri Safi Milli Hasıla arasındaki ilişkiyi ampirik olarak açıklamaya çalışmaktadır. Model bir bağımlı ve bir bağımsız değişkenle test edilecektir. Değişkenler logaritmik formda değerlendirilmiştir.

Grafik 3.1. Yıllık Logaritmik GDP ve FDI Serileri

Kaynak: TCMB EVDS verileri ile hazırlanmıştır.

Uygulamada yıllık zaman serileri kullanılmış ve 25 adet veri elde edilmiştir. Ekonometri uygulamalarında sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için, en az 30 yıllık veri kullanılması gereklidir. Ancak 1980 öncesi verilere ulaşılamamıştır. Bu nedenle, modelde veri kısıtı göz önünde alınmıştır.

3.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)

Uygulamada bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. DYY, bir yıl içerisinde ülkeye giriş yapan net doğrudan yabancı yatırımları içermektedir. DYY, yatırıma dönen karlar aynı şirket (çokuluslu) bünyesinde ve yerel ortaklar arasında

gerçekleşen sermaye transferlerini kapsamaktadır. Bundan ülkenin dışa doğru yaptığı doğrudan yabancı yatırımları çıkarıldığında net doğrudan yabancı yatırımlarına ulaşılmaktadır (International Financial Statistics Yearbook, 1997 ;18).

Doğrudan Yabancı Yatırım 1980-2005 yıllık verileri T.C.Merkez Bankası E.V.D.S. veri tabanından alınmıştır.

3.2.2. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)

Üretim yöntemiyle hesaplanmış alıcı fiyatlarıyla GSMH bağımlı değişken olarak modele eklenmiştir. Üretim yöntemiyle hesaplamamanın amacı, bir ekonomide aynı mal ve hizmetleri üreten birimlerden meydana gelen faaliyet kollarındaki nihai mal ve hizmet üretim değerlerinin ölçülmesidir. Bir faaliyet kolunda üretilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarıyla değerlendirilmesiyle bu faaliyet kolunun gayri safi üretim değerine ulaşılır. Bu üretim değeri üretimde bulunabilmek için kullanılan ara mallarını da kapsar. Üretim yolu ile Gayri Safi Milli Hasıla ise toplam gayri safi üretim değerinden bu ara mallarının değerinin çıkarılması ile elde edilir (D.İ.E.).

GSMH 1980-2005 yıllık verileri T.C.Merkez Bankası E.V.D.S. veri tabanından alınmıştır.

3.3. ÇALIŞMADA KULLANILAN METHOD

Bu çalışmada, GSMH ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar arasındaki ilişki Dickey-Fuller Birim Kök Testi, Engle-Granger İki Aşamalı Modelleme Yöntemi, Granger Nedensellik Testi ve Johansen Maksimum Olabilirlik Vektör Otoregresif Yöntemiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

3.3.1. Durağanlık Analizi ve Genişletilmiş Dickey – Fuller Testi

Her zaman serisinin durağan olup olmaması, uygulamalı ekonometride önemli bir problemdir. Durağan seriler, zamanla değişmeyen ortalama ve varyansa sahiptirler. Böyle bir seride herhangi bir şokun etkisi geçici olacak ve seri ortalaması etrafında hareket edecektir. Durağan olmayan serilerde ise, serinin varyansı zamanın bir fonksiyonu haline gelmekte ve seri, geçmişteki bir şokun etkisini kalıcı

kılabilecek kadar uzun bir bilgiyi bünyesinde taşımaktadır. Kısacası, değişkenler durağan değilse, istatistik testlerimizin hepsi geçersiz demektir.

Zaman serilerinin durağan olup olmaması özellikle üç açıdan önemlidir (Holden ve Thompson, 1992;2-6):

- Zaman serileri kullanılarak iki değişken arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunabilir. Ancak bu iki zaman serisi arasındaki ilişki ortak bir trendin varlığından kaynaklanıyorsa, sahte regresyon sorunu ortaya çıkacaktır.
- Durağan seriler kullanılarak oluşturulan modellerle yapılan öngörümlemenin geçerliliği tartışılmaktadır.
- Tüm standart testle durağanlık olması durumunda geçerlidir.

Bir zaman serisinin deterministik bir trend içerdiğini bulabilmemiz için, birim kök olduğunu ispatlamamız gerekmektedir. Serinin durağanlığının saptanabilmesi için kullanılan pek çok test bulunmaktadır. Bu çalışmada değişkenlere ait verilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey – Fuller birim kök testi (ADF) kullanılarak test edilecektir. Sıfır hipotezi serinin durağan olmadığını ve birim köke sahip olduğunu ($H_0: \rho=0$), alternatif hipotez ise, seriler durağan olduğunu göstermektedir.

1980-2005 arası Türkiye Doğrudan Yabancı Yatırım ve GSMH yıllık verileri durağanlığı Genişletilmiş Dickey – Fuller birim kök testi (ADF) kullanılarak test edilmiştir. Logaritmik seriler daha kolay durağan hale gelebildiği için orijinal veri setinin logaritması alınmıştır. Verilerimiz birinci dereceden birim kök içermektedir. Yani uygulamamız, zaman serilerinin istatistiksel açıdan güvenilir sonuçlar vermesi için ön koşul olan birim kök testini başarılı ile geçmiştir. Genişletilmiş Dickey – Fuller Birim Kök Test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo.3.2. Türkiye GDP ve FDI Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Lfdi	Igdp	resid01
ADF	I (1)	I (1)	I (0)

Dependent Variable	Number of Lag	Deterministic Regressors	5% Critical Value	ADF Test Statistic	Durbin - Watson stat	Prob (F-statistic)
d(Igdp)	0	None	-1,9559	-6,02364	1,66185	0,00000
d(Igdp)	1	None	-1,9566	-3,14499	1,77446	0,00020
d(Igdp)	0	Intercept	-2,9907	-6,85355	1,82944	0,00001
d(Igdp)	1	Intercept	-2,9969	-4,33664	1,83165	0,00007
d(Igdp)	0	trend+intercept	-3,6118	-6,57900	1,87261	0,00005
d(Igdp)	1	trend+intercept	-3,6219	-4,16518	1,83286	0,00032
d(Lfdi)	0	None	-1,9559	-4,17361	1,97623	0,00040
d(Lfdi)	0	Intercept	-2,9907	-4,79576	1,93231	0,00008
d(Lfdi)	0	trend+intercept	-3,6118	-4,81310	1,94075	0,00040

Tabloda görülen, Augmented Dickey-Fuller Unit Root Test sonuçlarına göre birinci dereceden farkta (the first difference) 5% düzeyde birim kök vardır. Darbun-Watson istatistiği 2'ye yakındır ve ilişkinin bir sahte olmadığını göstermektedir. F istatistikleri de sonuçların anlamlı olduğu ispatlamaktadır.

3.3.2. Engle – Granger İki Aşamalı Eş - Bütünleşme Testi

Engle ve Granger iki aşamalı yöntemine göre En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak uzun dönem modeli (cointegrating regression) tahmin edilir. Eş bütünleşme analizi uzun dönemli ekonomik değişkenlerle ilgilidir. Bu yüzden anlamlı ilişkilerin elde edilebilmesi için uzun dönemli zaman serilerine ihtiyaç vardır. Burada kastedilen gözlem sayısının çokluğu değil, zaman boyutu anlamında uzun bir dönemdir. Bu bir genel kural olmasına karşın, kullanılan verilerin doğası ve üzerinde çalışılan iktisadi konu da uzun dönem ilişkileri üzerinde etkilidir (Hakkio ve Rush,1991;571-581).

GSMH ve DYY verilerimizle tahmin uzun dönem denklem grafiği aşağıda verilmektedir.

Grafik .3.3. Gerçek Seri ve Tahminlenen Seri

$$LGDP_t = \beta LFDI_t + u_t$$

Tablo.3.4. Uzun Dönem Denklemi

Dependent Variable: LGDP
 Method: Least Squares
 Date: 06/15/06 Time: 23:37
 Sample: 1980 2005
 Included observations: 26

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	9.782509	0.187469	52.18215	0.0000
LFDI	0.326631	0.029743	10.98164	0.0000
R-squared	0.834021	Mean dependent var		11.78725
Adjusted R-squared	0.827105	S.D. dependent var		0.522936
S.E. of regression	0.217440	Akaike info criterion		-0.139983
Sum squared resid	1.134725	Schwarz criterion		-0.043207
Log likelihood	3.819785	F-statistic		120.5964
Durbin-Watson stat	1.498692	Prob(F-statistic)		0.000000

Engle – Granger iki aşamalı eş bütünleşme testi, GSMH ve doğrudan yabancı yatırım arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Uzun dönem regresyonda yüksek çıkan R^2 değeri, regresyonun açıklama gücünün yüksek olduğunu ispatlamaktadır. DYY’de meydana gelecek %1’lik artış GSMH’da yaklaşık %0.32 artışa neden olmaktadır.

İkinci aşamada, elde edilen denklemin hata teriminin birim kök içerip içermediği ile test edilmektedir. Çünkü zaman serisi analizleri için geliştirilmiş olan olasılık teorilerinin sadece durağan zaman serileri için geçerli olması nedeniyle, serilerin durağan olup olmamaları büyük önem taşımaktadır. Serilerin eş bütünleşik olmasının önemi ise, düzey değerleriyle regresyon yapılmasının sahte ilişkilere yol açmamasıdır.

Tablo.3.5. Uzun Dönem Denklemi Hata Teriminin Birim Kök Test Sonucu

Dependent Variable	Number Of Lag	Deterministic Regressors	10% Critical Value	ADF Test Statistic	Durbin - Watson stat (F-statistic)	Prob
d(resid01)	1	intercept	-2,63480	-2,92158	1,98925	0,00658
d(lgdp)	1	None	-1,62310	-2,97971	1,99222	0,00136
d(lgdp)	3	None	-1,6238	-1,9545	1,90629	0,03229

Tablo3.5 de uzun dönem model tahminin hata terimi ADF birim kök test sonuçları yer almaktadır. ADF test istatistik değeri ile ADF kritik değeri karşılaştırıldığında H_0 hipotezi reddedilir, yani birim kök yoktur ve durağandır. Bu koşul altında seriler eş bütünleşiktir. DYY ve GSMH arasında bir uzun dönem ilişkisi mevcuttur.

Hata düzeltme modelinde, sistemdeki değişkenlerin kısa dönem dinamikleri, dengedeki sapma tarafından etkilenirler. Bu modelde durağan olmayan değişkenlerin farkları alınır ve açıklayıcı değişkenler arasına uzun dönem dengeye uyumlaşmayı yansıtan bir hata düzeltme terimi ilave edilir.

Eş bütünleşmenin olmadığına dair H_0 hipotezi red edilirse, ikinci aşamada hata düzeltme mekanizması yardımıyla bir kısa dönem modeli tahmin edilir. Birinci denklemden elde edilen hata terimi (ut), ikinci denklemde bir gecikmeli olarak yerine

konularak En Küçük Kareler Yöntemiyle tahmin edilir. Böylece kısa dönemdeki sapmaların kaç dönem devam edeceğini yada bir sonraki dönemde sapmaların yüzde kaçının düzeltileceğini söyler.

$$\Delta LGDP = \alpha_1 \cdot \Delta L FDI_t + \alpha_2 \cdot u(t-1) + \varepsilon_t$$

Tablo.3.6. Kısa Dönem Denklemi

Dependent Variable: DLGDP
Method: Least Squares
Date: 06/17/06 Time: 19:44
Sample(adjusted): 1981 2005
Included observations: 25 after adjusting endpoints

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
DLFDI	0.100792	0.053596	1.880613	0.0727
RESID01(-1)	-0.474667	0.164304	-2.888947	0.0083
R-squared	0.140616	Mean dependent var		0.066532
Adjusted R-squared	0.103252	S.D. dependent var		0.159835
S.E. of regression	0.151359	Akaike info criterion		-0.861707
Sum squared resid	0.526919	Schwarz criterion		-0.764197
Log likelihood	12.77134	F-statistic		3.763361
Durbin-Watson stat	1.760058	Prob(F-statistic)		0.064746

İki değişken arasında eş bütünleşme olması için, denklemdeki α_2 katsayısının 0 ile -1 arasında ve istatistiki açıdan anlamlı çıkması gerekmektedir. Katsayıların negatif işaretli olması, kısa dönemli dengesizliklerden dengeye doğru yönelme olduğunu ifade etmiştir. Böylece kurulan regresyonun geçerli olduğu ve sonuçların yorumlanabilir olduğuna karar verilmiştir. Kurduğumuz kısa dönem regresyonda hata düzeltme katsayısı $-0,474667$ ve t değeri anlamlıdır. Hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı ve iki seri arasında eş bütünleşme olduğunu görmekteyiz. Hata düzeltme mekanizması kısa dönem sapmaların bir dönemde ne kadarını gidereceğimizi göstermektedir. Bu durumda bulduğumuz $-0,474667$ katsayısı bize iki değişken arasında kısa dönemde sapmalar olabileceğini ancak bu sapmaların yaklaşık 2 dönemde $(1 / 0,474667)$ kapanacağını ifade etmektedir.

3.3.3. Johansen Maksimum Olabilirlik (ML) Vektör Otoregresif Yöntemi

İki aşamalı Engle ve Granger eş bütünleşme testinde tek bir eş bütünleşme vektörün olması ve iyi tanımlanmış sınırlı bir dağılıma sahip olmaması, alternatif yaklaşımların doğmasına neden olmuştur. Uygulamada bir regresyon denklemindeki değişkenler arasında eş bütünleşmenin varlığının görülmesine karşın, değişkenler yer değiştirdiğinde eş bütünleşme ortadan kalkabilir. Bu durum önemli bir problemdir. Uzun dönem modelinden bir takım değişkenlerin çıkarılması veya modele bir takım değişkenler eklenmesi sonuçları önemli ölçüde etkileyecektir (Muscatelli ve Hurn, 1992; 12-14). Bu amaçla Johansen ve Juselius (1990)'de önerilen bu yöntemle göre, test modele giren I(1) değişkenler arasında yapılmıştır.

Tablo.3.7. Johansen Eş-Bütünleşme Test Sonucu

Date: 06/17/06 Time: 20:05

Sample: 1980 2005

Included observations: 24

Test assumption: Linear deterministic trend in the data

Series: LFDI LGDP

Lags interval: 1 to 1

Eigenvalue	Likelihood Ratio	5 Percent Critical Value	1 Percent Critical Value	Hypothesized No. Of CE(s)
0.480417	15.74795	15.41	20.04	None *
0.001436	0.034478	3.76	6.65	At most 1

*(**) denotes rejection of the hypothesis at 5%(1%) significance level

L.R. test indicates 1 cointegrating equation(s) at 5% significance level

Tablo3.7. de, Johansen'in (1988) maksimum olabilirlik eş bütünleşme testi sonuçlarını vermektedir. Tabloda H_0 hipotezi, eş bütünleşme ilişkisinin belli sayıda (r) veya daha az eş bütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Likelihood Ratio testi, %5 ve %1 güven sınırında bu değişkenler arasında tek bir eş bütünleşme ilişkisi olduğunu teyit etmektedir. İki Aşamalı Engle-Granger Testi ve Johansen-Juselius Eş bütünleşme Testi sonucunda Türkiye verileriyle DYY ve GSMH arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu kabul edilir.

3.3.4. Granger Nedensellik Testi

Engle-Granger iki aşamalı eş bütünleşme testi, GSMH ve DYY arasında uzun dönem bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Fakat bu test bize, ilişkinin yönü hakkında bilgi vermemektedir. Bu suretle, Granger's Causality Test aracılığı ile, değişkenler arasında ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılacaktır.

Granger (1969), nedenselliği şu şekilde tanımlamıştır “Y'nin öngörüsü, X'in geçmiş değerleri kullanıldığında X'in geçmiş değerleri kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise X, Y'nin Granger nedenidir”. Bu tanımlamanın doğruluğu test edildikten sonra ilişki $X \rightarrow Y$ şeklinde gösterilir. Bu test ile bir tahmin değil nedensellik çıkarılması yapıldığı için değişkenler önceden durağanlaştırılmalıdır (Granger, 1969, 514).

Sıfır hipotez 1'in red edilmesi durumunda x, y'nin granger nedeni olmakta; sıfır hipotez 2'nin red edilmesi durumunda ise y, x'in granger nedeni olmaktadır. Eğer iki sıfır hipotez de red edilirse seriler arasında iki taraflı nedensellik olduğu kabul edilmektedir.

Granger nedensellik testi yapılırken gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi için bir ön bilgi bulunmamaktadır. Gecikme sayıları genellikle araştırmacılar tarafından belirlenmektedir. Literatürde gecikme değerleri aylık veriler kullanılan çalışmalarda 12 veya 24, mevsimsel veriler kullanılan çalışmalarda ise 4 ve 8 yada 12 olmak üzere çoğunlukla aynı büyüklükte ele alınmaktadır (Kadılar, 2000; 54).

Çalışmamızda yıllık veriler kullanıldığı için gecikme uzunlukları 1,2,3 ve 4 olarak alınmış olup sonuçlar aşağıda belirtilmiştir:

Tablo.3.8. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (Bir Dönem Gecikmeli)

Pairwise Granger Causality Tests
Date: 06/17/06 Time: 16:44
Sample: 1980 2005
Lags: 1

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
LGDP does not Granger Cause LFDI	25	10.2040	0.00419
LFDI does not Granger Cause LGDP		6.65364	0.01711

Birinci dönem gecikme sonucunda çift yönlü bir nedensellik çıkmıştır. Yani hem Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki (FDI) %değişim Gayri Safi Milli Hasılda ki (GDP) %değişimin nedenidir. Hem de Gayri Safi Milli Hasıladaki %değişim Doğrudan Yabancı Yatırımdaki % değişimin nedenidir.

Tablo.3.9. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (İki Dönem Gecikmeli)

Pairwise Granger Causality Tests
Date: 06/17/06 Time: 16:47
Sample: 1980 2005
Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
LGDP does not Granger Cause LFDI	24	1.94260	0.17076
LFDI does not Granger Cause LGDP		6.59510	0.00668

İkinci dönem gecikme de Doğrudan Yabancı Yatırımdan Gayri Safi Milli Hasılaya nedensellik anlamlı çıkmıştır. Yani Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki yüzdelik değişim Gayri Safi Milli Hasıladaki yüzdelik değişimin nedenidir.

Tablo.3.10. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (Üçüncü Dönem Gecikmeli)

Pairwise Granger Causality Tests
Date: 06/17/06 Time: 17:25
Sample: 1980 2005
Lags: 3

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
LGDP does not Granger Cause LFDI	23	1.43742	0.26889
LFDI does not Granger Cause LGDP		3.77845	0.03180

Üçüncü dönem gecikmede Doğrudan Yabancı Yatırımlardan Gayri Safi Milli Hasılaya nedensellik anlamlı çıkmıştır. Yani Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki yüzdelik değişim Gayri Safi Milli Hasıladaki yüzdelik değişimin nedenidir.

Tablo.3.11. Gecikmeli Granger Nedensellik Testi (Dördüncü Dönem Gecikmeli)

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 06/23/06 Time: 00:43

Sample: 1980 2005

Lags: 4

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Probability
LGDP does not Granger Cause LFDI	22	1.06752	0.41151
LFDI does not Granger Cause LGDP		2.56559	0.08807

Son olarak, dördüncü dönem gecikmede Doğrudan Yabancı Yatırımlardan Gayri Safi Milli Hasılaya nedensellik anlamlı çıkmıştır. Yani Doğrudan Yabancı Yatırımlardaki yüzdelerik değişim Gayri Safi Milli Hasıladaki yüzdelerik değişimin nedenidir.

SONUÇ

Küreselleşme süreciyle beraber önemi her geçen gün daha çok anlaşılan doğrudan yabancı yatırımlar ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Her ülke daha fazla yabancı yatırımı ülkesine çekebilmek ve dünya doğrudan yabancı yatırım pastasındaki payını yükseltebilmek için yarışmaktadır. Özellikle sermaye açığı yaşayan gelişmekte olan ülkeler için dış borç yerine yabancı sermaye çekerek açığı kapatmak akıllıca bir çözümdür.

Doğrudan yabancı yatırımlar, birden çok ülkede yatırım yapan ve üretimin tamamı yada bir bölümünü denetimleri altında bulunduran çok uluslu şirketler tarafından yapılır. Bu yatırımlar sadece mülkiyeti elinde bulundurmayıp şirketlerin yönetimini de denetimleri altında bulundururlar. Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin kaynak dağılımı ve milli geliri üzerinde pozitif etkilidir.

Bu çalışmada, Türkiye’de 1980-2005 dönemi zaman serileri ile Gayri Safi Milli Hasıla ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar verileriyle Granger Nedensellik Testi, Engle-Granger İki Aşamalı Eş-Bütünleşme Testi ve Johansen Eş-Bütünleşme Modeli uygulanmıştır. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Gayri Safi Milli Hasıla logaritmaları I(1) yani birinci dereceden farkı alındığında durağan hale gelen seriler olarak bulunmuştur.

İkinci Aşamada, En Küçük Kareler Yöntemiyle uzun dönem denklemi tahmin edilmiş. LGSMH ve DYY uzun dönem denklemine göre, DYY meydana gelecek %1’lik artış GSMH’de yaklaşık %0.32’lik artışa neden olmuştur. Hata teriminin durağanlığı araştırıldığında ise, hata terimi durağan I(0) yani düzeyde durağandır. LGSMH ve LDYY tarafından oluşturulan regresyonda eş bütünleşme ilişkisi gösterdiği kabul edilerek hata düzeltme mekanizmasının çalışıp çalışmadığı araştırılmıştır. Kısa dönem denklemi sonucunda, katsayının istatistiksel olarak anlamlı ve teoriden beklendiği gibi -1 ve 0 arasında çıkması ile hata düzeltme mekanizmasının çalıştığı sonucuna varılmıştır. Hata düzeltme katsayısı 0.47 olarak bulunmuştur, yani iki değişken arasında kısa dönemde sapmalar olabileceğini ancak bu sapmaların yaklaşık 2 dönemde kapanacağını göstermektedir.

Engle-Granger Yönteminin sağlaması olarak Johansen Yöntemi uygulanmıştır. Modelin sonucuna göre, Likelihood Ratio testi, %5 ve %1 güven sınırında bu değişkenler arasında tek bir eş bütünleşme ilişkisi olduğunu teyit etmektedir. Türkiye verileriyle LDYY ve LGSMH arasında uzun dönemli ilişki olduğu kabul edilir. Böylece sonuçların güvenilir olduğu saptanmıştır.

Uygulamadaki son aşama, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Gayri Safi Milli Hasıla arasında Granger Nedensellik Testidir. Sonuçlara göre birinci gecikmede GSMH ve DYY arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. İki, üç ve dört dönem gecikmeli sonuçlar incelendiğinde ise Doğrudan Yabancı Yatırımlardan Gayri Safi Milli Hasılaya doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur. Uygulamanın sonuçları literatürdeki diğer çalışmaları desteklemektedir.

1980 sonrasında yaşanan Sovyetler Birliği, Doğu Bloğunu çözülmesi ve Kızıl Çin'in dünya ekonomisiyle bütünleşmesi doğrudan yabancı yatırımları artıran etkenlerden en önemlileridir. Ayrıca taşıma maliyetlerinin düşürülmesi, iletişimde yaşanan olumlu gelişmeler dünyada doğrudan yabancı yatırımların artışında uygun koşulları oluşturmuştur.

Dünya ekonomisinde sınır ötesi yatırımlarda artış yaşanmıştır. 1973 ve 2000 yılları arasında dünya genelinde doğrudan yabancı yatırım akışı 50 kat artarak 25 milyar dolardan 1396 milyar dolara yükselmiştir. 2000 ve 2002 yılları arasında dünyada yaşanan ekonomik ve politik belirsizlikler dünya ticareti ve DYY' ları olumsuz yönde etkilemiştir. 2004 yılında ise dünyada 648 milyar dolar DYY gerçekleşmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeler arasındaki dağılımı incelendiğinde, daha çok sınır ötesi şirket birleşmeleri ve şirket satın almaları şeklinde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar açısından en çok büyüme gösteren ülke Çin iken Türkiye'nin yatırımlardan aldığı pay üzücüdür. 2004 yılında dünyadaki DYY girişlerinden Türkiye'nin payına binde 42 düşmüştür. Ülkeye giren miktarın az olmasının nedeni, ülkenin içinde bulunduğu koşullardan kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekilmesi için siyasi ortamın istikrarının sağlanması ve ekonomide makro ekonomik dengelerin gerçekleştirilmesi

önemlidir. Yabancı yatırımcı açısından önemli faktörler, hükümetlerin yatırımcılara yaklaşımı, bürokratik kolaylıklar, alt yapı hizmetleri, yeterli eğitilmiş işgücü, teknolojik altyapı ve hukuki güvenliğinin sağlanması olarak sıralanabilir. Ayrıca, dış yatırımcılar gözünde yatırım yapılacak ülkenin imajı da çok önemlidir.

Ülkemize daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için gerekli tanımı yapacak, potansiyel yatırımcıya pazar ve sektörler hakkında detaylı bilgi sağlayacak aktif bir kuruma ihtiyaç vardır. Bu yatırım geliştirme kurumu, yabancı yatırımcının tüm sorularına yanıt verebilmeli, hukuki ve ekonomik konularda gerekli analizleri ve kıyaslamaları hazırlayabilmelidir. Özetle, böyle bir kurum yatırımcıyla işbirliği içinde ve yatırım gerçekleşikten sonrasında danışmanlık desteği sağlaması gerekmektedir. Ancak bu koşullarda doğrudan yabancı yatırımlara güven sağlayarak yatırım imajımızı olumlu hale getirebiliriz.

Son olarak, tarihsel gelişimin ortaya çıkardığı küreselleşmeyle, ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda yatırımlar için yoğun ekonomik çalışmaların yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Aslan, Nurdan.(2005). Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme, Ekonomik Entegrasyon İçinde. Ekin Kitabevi.Istanbul.
- Alpar, Cem. (1978). Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını.II.Baskı.Ankara.
- Bozer, Ali. (2005). Türkiye’de Yabancı Sermayeli Firmalar, Sorunları, Gelişme Perspektifleri (Dünü ve Bugünü), TCMB.
- Dunning, H.John..(1993). Multinational Enterprises and Global Economy, Addison-Wesley Publishing Co. Wokingham. İngiltere
- Eğilmez, Mahfi.(1997).Hazine. Dialog Yayınları. İstanbul.
- Erdem,E. , Toprak,M. & Acar, M.(2003). Modern İktisadın İnşası: Büyük Düşünürlerin Hayatları ve Fikirleri. Liberte Yayınları: Ankara.
- Frank, Isaiah.. (1980). Foreign Enterprise in Developing Countries, Baltimore. The Johns Hopkins University Pres.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Casual Relations By Econometric Model and Cross – Spectral Methods. Econometrica.
- Kadılar, C. (2000). Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi. Büro Basımevi. Ankara.
- Karluk, Rıdvan.(2001).Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB Yayınları. Ankara.

- Shatz,H.J.ve Venables A.J.(2000) The Geography of International Investment, The Oxford Handbook of Economic Geography,Oxford University Press.
- Seyidoğlu, Halil. (2001). Uluslararası İktisat,Teori, Politika ve Uygulama, Güzem Yayınları No:14, İstanbul.
- Smith,Adam. (1965). The Wealth of Nations. New York.
- Tekeli,İlhan ve İlkin,Selim., (1987). Dünyada ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü. Yurt Yayınları. Ankara.
- Töre, Nahit. (2001). Dünyada Yabancı Sermaye Akımları , Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB Yayınları. Ankara.
- Uras, Güngör. (1979) Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, İktisadi Yayınlar.
- Yeldan, E. (2001), Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, 1. Baskı, İletişim Yayınları . İstanbul.
- Helleiner, E. (1994). From Bretton Woods to Global Finance,. Macmillan Press.

Makaleler:

- Agarwal,B. (1998). Economic Concentration and Externaliazation of Labour. Economic and İndustrial Democracy,19(1)
- Alvan, Arzu. (2003). Güney Kıbrıstaki Direk Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi. Erişim :01,05,2006: <http://joy.yasar.edu.tr/makale/ikincisayi/casuality.pdf>

- Alper, Emre ve Öniş, Ziya. (2001). Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrası Türkiye Deneyimi. Doğu Batı Ekonomi. Sayı:17
- Braconier, H., Norback, P.J., ve Urban, D. (2002) Vertical FDI Revisited, IUI Working Paper Serious No.579, The Search Institute of Industrial Economics, Erişim: 16.04.2006 , <http://iui.se/wp/wp579/iuiwp579.pdf>
- Brainard, S.L., (1993a) A Simple Theory of Multinational Corporations and Trade with a Trade-Off Between Proximity and Concentration , NBER Working Paper No:4269, Erişim:16.04.2006, <http://papers.nber.org/papers/w4269>
- Chakraborty, C. & Basu, P. (2002). Foreign Direct Investment and Growth in India: A Cointegration Approach., Applied Economics. 34:10611073
- Companella, M.L.. (1993). The Effects of Globalization and Turbulence on Policy Making Process, Government and Opposition, v.28, No:2.
- Dunning, J.H. (1979). Explaining Charging Patterns of International Production: In Defence of the Eclectic Theory. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Nov.79, Vol:41, Issue 4
- Devlet Planlama Teşkilatı.(2000). Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara
- Eren,Erol ve Samsunlu,Ayşegül.(2003). Yabancı Sermaye ve Türkiye’de Elektronik, Kimya ve Toprak Sektörlerinde Faaliyet Gösteren Yatırım Ortaklarının Performanslarının İncelenmesi , Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4 (1).
- Erdoğan, Emre. (2003). Küreselleşen Dünyada Türkiye’nin Rolü: Kırılgan Demokrasiyi Korumak. Erişim 20.04.2006 <http://www.urbanhobbit.net/PDF/kuresellesme.pdf>

- Ericsson, J. ve Irandoust, M. (2001). On the Causality Between foreign Direct Investment and Output: A Comparative Study. The International Trade Journal.
- Giddens, A. (2002).Elimizden Kaçıp Giden Dünya.Çev.O.Akınhay.Alfa Yayınları.İstanbul.
- Gürak,H. (2003). Küreselleşme Nereye Götürüyor?Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Verimlilik ve Gelir Dağılımı,Verimlilik Dergisi MPM.
- Hakkio C.S. ve Rush M. (1991). Conintegration: How Short is The Long Run?. Journal of International Money and Finance,Vol:10
- Hanson,G.H., Mataloni R.J. ve Slaughter M.J. (2003), Vertical Specialization in Multinational Firms, NBER Working Paper No:9723, Erişim: 16.04.2006, <http://www.nber.org/papers/9723>
- Held,D. ve McGrew,A. (1993). Globalization and the Liberal Demokratik State, Government and Opposition, vol:28,no:2
- Holden,K. ve Thompson,J. (1992). Cointegration: An Introductory Survey. British Review of Economics Issues, .vol:14
- Hornfeld, Arnold ve Poffet,Edgar.(1984). Dış Sermaye (Yabancı Sermaye) Konusunda Gelişmeler, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,sayı:11.
- Karakoç,O. (2003). Rekabet Kurallarının Uluslararasılaşma Süreci ve Uluslararası Örgütlerin Politikaları , Rekabet Kurulu Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, erişim:15.03.2006: www.rekabet.gov.tr/word/tezler/oguzkarakoc.pdf
- Kaymak, Hasan.(2005). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli Mi?. Maliye Dergisi, Sayı:149. Erişim:12.03.2006, <http://www.sgb.gov.tr/calismalar/yayinlar/md/149/hasankaymak.pdf>

- Lee, Yong-Shook. (1999). Labor Shock and Diversity of Transnational Corporate Strategy in Export Processing Zones. Growth and Change.vol:30 (3)
- Markusen, J.R.,Venables,A.J.,Konan,D.E. ve Zhang, K.H. (1996) A Unified Treatment of Horizontal Direct Investment,Vertical Direct Investment, and the Pattern of Trade in Goods and Services. NBER Working Paper No.5696. Erişim:1 Erişim:16.04.2006, <http://www.nber.org/papers/W8433.pdf>
- Markusen,J.R. ve Maskus,K.E.(2001). General Equilibrium Approaches to the Multinational Firm: A Review of Theory and Evidence. NBER Working Paper NO:8334. Erişim:16.04.2006, <http://www.nber.org/papers/W8433.pdf>
- Marshall, D.D. (1995). Understanding Late-Twentieth Century Capitalism, Reassesig the Globalization Theme, Government and Opposition,v.30, No:3.
- Muscatelli, V.A. ve Hurn,S. (1992), Cointegration and Dynamic Time Series Modes, Journal of Economic Survey, 6, erişim:26.04.2006 <http://ideas.repec.org/a/bla/jecsur/v6y1992i1p1-43.html>
- Oksay, Suna. (1998). Çokuluslu şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelerek, Değerlendirilmesi , Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, sayı :8.
- ORGANİZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (OECD),(2001), The Benefits and Costs of Foreign Direct İvestment for Development:A Survey,Note by the Secretaiat
- Öğütçü,Mehmet. (2003).Türkiye'nin Geleceğine Yatırım Yapmak , Stradigma.com, aylık strateji ve analiz e-dergisi, sayı:8, Erişim:16.04.2006, http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/09_2003_11.pdf

- Öztürk,Lütfü.(2004).Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları:Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (7).
- Pedersen, K. (2002). The Eclectic Paradigm:25 Years Anniversary, First International Business and Economy Conference.San Francisco, Erişim:16.04.2006
[URL:www.news.asb.dk/ibec/The_Eclectic_Paradigm.pdf](http://www.news.asb.dk/ibec/The_Eclectic_Paradigm.pdf)
- Sarıtaşoğlu, Fatih.(2005). Yabancı Sermaye ve Türkiye. Erişim: 16.04.2006
<http://www.harb-is.org.tr/media%5Caralik06gundem1.doc>
- Segre, G. (2000).European Economic and Monetary Union and Foreign Direct Investment: A Survey of the Theoretical and Empirical Literature, CES Working Papers. Erişim:16.04.2006
[URL:www.econ.kuleuven.ac.be/ew/academic/intecon/home/Publications/default.htm](http://www.econ.kuleuven.ac.be/ew/academic/intecon/home/Publications/default.htm)
- Serin, Necdet, Kalkınma ve Dış Ticaret; Azgelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, No:463, 1981
- Tanrıku, Kenan. (2002).Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye'nin Yatırım İmajı. Active.
- Tuncer, Baran. (1968) Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, Ankara, S.B.F. Yayınları No:241.
- Tsai, Pan-Long. (1994). Determinants of Foreign Direct Investment and its Impact on Economic Growth Journal of Economic Development.
- Türkyılmaz, Murat. (2004). Türkiye'de Yabancı Sermaye. Erişim 01.05.2006
http://www.turkhukusitesi.com/makale_142.htm

- Türkan, Ercan. (2005). Türkiye’de Ekonomik Aktivite İçinde Yabancı Sermaye Payı, TCMB.erişim01.05.2006,
http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/yabanci_sermaye.pdf
- Vernon, Raymond.(1966). International Investment and International Trade in Product Life Cycle Quarterly Journal of Economics,1966
- Wang, M. (2002) Manufacturing FDI and Economic Growth: Evidence from Asian Economies. Department of Economics, University of Oregon Mimeo

Tezler:

- Görgün, Tuğrul. (2004) Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi,Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gövdere,Bekir.(2003). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği.
Erişim 16.04.2006,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/yab.ser..htm>
- Göver,Z.Tuğrul.(2005). Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarete Etkileri:Türkiye Değerlendirmesi, T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Hazine Uzmanı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü,Ankara.
- Gülcan, E.Yaprak. (1999). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Özelliklerinin Belirlenmesi: Türkiye Görgül Tanıklar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üni.Sos.Bil.Enstitüsü,İzmir.

Diğerleri

- D.İ.E. Sözlük, erişim: 30.05.2006 <http://www.die.gov.tr/sozluk/milhest.htm>
- IMF, World Economic Outlook, 2002
- International Fiscal Statistics Yearbook, 1997
- OECD. (1999). Benchmark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition, Erişim:16.04.2006 <http://www.oecd.org/dataoecd/10/16/2090148.pdf>
- The World Bank, Globalization, Growth and Poverty, Oxford University Press, 2002
- WORLD TRADE ORGANIZATION (WTO).(1997).The Relationship Between Trade and Foreign Direct Investment. Note by the secretariat,

EKLER

GSMH VE DYY Türkiye Verileri 1980-2005

Yıl	Üretim Yöntemiyle GSMH (cari fiyatlarla) / milyon \$	Net DYY / milyon \$
1980	68.391	18
1981	71.504	95
1982	64.209	55
1983	60.492	46
1984	59.098	113
1985	66.891	99
1986	75.173	125
1987	85.979	115
1988	90.460	354
1989	107.544	663
1990	150.758	684
1991	150.168	810
1992	158.122	844
1993	178.715	636
1994	132.302	608
1995	170.081	885
1996	183.601	722
1997	192.383	805
1998	206.552	940
1999	185.267	783
2000	200.002	982
2001	145.693	3.352
2002	180.892	1.137
2003	239.235	1.752
2004	299.475	2.837
2005	360.876	9.686

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Verilerine Göre Hazırlanmıştır.